

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Максим БУЛИК

«15» грудня 2023 р.

**«СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНА – НАТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ
АГРЕСІЇ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Міжнародні
відносини»

Агаєва Еміла Рафігівича

Науковий керівник: Булик М. В.,

к.політ.н., доцент кафедри політології та
міжнародних відносин

Рецензент: Трима К. А., к.політ.н., провідний
науковий співробітник Відділу взаємодії
університетів та суспільства Інституту вищої
освіти НАПН України

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою відмінно / 90 / А

Секретар ЕК

«16» січня 2024 р.

Анастасія ТРОФИМЕНКО

Київ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО 1991-2013 рр.....	14
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 – 2023 РР.....	38
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Актуальність. Вступ України до НАТО не є порожньою риторикою - це реальний стратегічний вибір, зумовлений нашою історією та ідентичністю.

За своїм менталітетом та культурними коренями Україна завжди належала до Європи та трансатлантичного простору. Саме тому політичне керівництво України визначило євроатлантичну інтеграцію стратегічною метою незалежної держави.

Членство в НАТО - це єдиний шлях, що відповідає національним інтересам України. Цей вибір є логічним результатом процесу здобуття незалежності та формування зовнішньополітичного курсу країни.

Реалізація євроатлантичних прагнень тісно пов'язана з утвердженням справжньої незалежності України. Лише у спільноті демократичних європейських країн Україна зможе гарантувати свою безпеку.

Особливо в умовах російської агресії підтримка вступу до НАТО демонструє консенсус в українському суспільстві щодо євроатлантичного вектору розвитку. Це реальний шлях повернення України до європейської спільноти, тому актуальність теми дослідження не викликає суперечень.

Об'єктом дослідження виступає співробітництво Україна - НАТО.

Предметом вивчення є основні види та форми цього співробітництва в умовах російської агресії

Хронологічно дослідження охоплює час з 1991 року, тобто набуття Україною незалежності і декларування євроатлантичного вектору розвитку до 2023 року.

Історіографічна база дослідження. Проаналізувавши історіографію з даної теми, можливо умовно виділити декілька групи: праці з історії відносин Україна – НАТО: І. Артьомов, Т. Брежнєва, В. Горбулін, О. Їжак, Є. Романенко, О. Соскін, С. Устич, С. Федонюк, тощо; праці, що висвітлюють окремі аспекти

співробітництва А. Войцеховський, В. Дробіт, Т. Кулік, Б. Левик, О. Палій, С. Рерич, О. Семіков В, І. Годоров, В. Фурашев та ін.; роботи які характеризують нормативно-правову базу співпраці Д. Велігодський, Т. Грачевська, С. Ліпкевич, Є. Мальцева, О. Тарчук тощо.

Мета дослідження: дослідити розвиток співробітництва Україна – НАТО в умовах російської агресії.

Завдання:

- Визначити теоретико-методологічні засади дослідження питання співробітництва Україна - НАТО;
- Визначити періодизацію співпраці;
- Охарактеризувати основні напрямки та форми співробітництва в період 1991 – 2013 років;
- Розкрити основні форми співробітництва у 2014 – 2023 роках;
- Окреслити проблеми та перспективи вступу України до НАТО.

Для досягнення поставленої мети та вирішення задач необхідно залучення широкої джерельної бази. **Джерельна база дослідження** класифікована за принципом поділу джерел на офіційного та неофіційного походження. Розглядаючи джерела, які відносимо до першої групи можна виділити наступні підгрупи:

1. Основоположні документи, які визначають зміст, характер та принципи співробітництва України та НАТО.
2. Документи, пов'язані з участю в миротворчих місіях та військових навчаннях НАТО.
3. Індивідуальні програми партнерства, ці програми формуються щорічно та визначають специфічні напрямки співпраці між Україною та НАТО.
4. Угоди щодо військової сфери та оборонно-технічного співробітництва.
5. Домовленості, що регулюють представництво НАТО на території України:.
6. Національні юридичні акти України.

Також до офіційних джерел належать офіційні сайти: НАТО, МЗС України, Верховної Ради України, Президента України.

Серед джерел неофіційного походження можна виділяють наступні категорії:

- Матеріали інформаційних агенцій, публікації у соцмережах.
- Неофіційні заяви світових політиків.
- Матеріали ЗМІ.

Таким чином, проведений огляд різноманітних документів та джерел засвідчує, що джерельна база, є вичерпною та дозволяє в повній мірі висвітлити тему дослідження.

Методологічна основа роботи. До методологічних засад дослідження належить використання загально-наукових принципів та теоретичних методів дослідження. Насамперед це принципи історизму та об'єктивізму, хронологічний підхід.

Метод аналізу необхідний у вивченні процесів і явищ, які виникають в міжнародних відносин, з метою більш детального вивчення особливостей, динаміки розвитку і наявності або відсутності зв'язків між ними. Використання методу порівняння також є доцільним в першу чергу для формування висновків та рекомендацій, при порівнянні взаємодії між акторами за часів перебування при владі в Україні різних президентів та на різних хронологічних етапах.

Практичне значення: отримані результати дослідження можуть бути використані при розробці навчальних курсів та методичних рекомендацій для студентів спеціальностей «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» та «Політологія», зокрема таких курсів як «Роль НАТО в сучасному світі», «Зовнішня політика та дипломатія України» тощо.

Характеристика змісту роботи. Дослідження складається з трьох розділів, які послідовно розкривають тему.

Перший розділ розкриває теоретико-методологічні засади дослідження, а саме: концептуальну основу дослідження, містить аналіз джерел та історіографічної бази дослідження, містить опис методології дослідження.

Другий розділ «Основні напрямки співробітництва України та НАТО 1991-2013 рр.» розкриває процес формування основних напрямків співпраці, а також напрацювання основних механізмів взаємодії та нормативно-правової бази відносин у зазначений період.

Третій розділ «Основні напрямки співробітництва України та НАТО під час російської агресії 2014 – 2023 рр.» розкриває зміни які відбулись у взаємовідносинах після початку російської агресії. Ілюструє формування нових форм співробітництва та посилення окремих напрямків взаємодії.

Висновки містять узагальнення з проблеми.

Список використаних джерел та літератури складає 110 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Співпраця з міжнародними організаціями є ключовим елементом зовнішньої політики України сьогодні. Це відкриває можливості для представництва на міжнародній арені та вирішення актуальних проблем. Збереження територіальної цілісності та національної безпеки – стратегічна мета України. У цьому контексті співпраця з НАТО відіграє важливу роль, оскільки допомагає підвищити обороноздатність країни, тренувати військовослужбовців та покращувати національну безпеку.

Співробітництво з НАТО триває вже більше трьох десятиліть і пройшло певні зміни, враховуючи інтереси обох сторін. Цей процес знайшов відображення у нормативно-правовій базі співпраці, що потребує комплексного та системного дослідження для кращого розуміння можливостей та перспектив цієї співпраці.

Протягом періоду з 1992 року, коли почалося розвиток відносин України з НАТО, було сформовано значну нормативно-правову базу співпраці, налічуючи сьогодні більше п'ятдесяти документів.

Основоположні документи визначають зміст, характер та принципи співробітництва України та НАТО. До цієї групи належать Рамковий документ Програми НАТО «Партнерство заради миру» (1994 р.) [70] та Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (1997 р.) [94].

Підписання в 1997 році в Мадриді «Хартії про особливе партнерство» підняло співпрацю між НАТО і Україною на новий рівень і забезпечило офіційне визнання значення незалежної, стабільної і демократичної України для всієї Європи. Хартія відповідає задекларованій Україною стратегії більш активної інтеграції в європейські та трансатлантичні структури. Вона є основою

для консультацій між НАТО і Україною в контексті євроатлантичної безпеки і стабільності, та в таких галузях, як попередження конфліктів, врегулювання криз, підтримка миру і гуманітарні операції [94].

Семінари, засідання спільних робочих груп та інші спільні програми зосереджені на таких питаннях, як оборонна реформа і перебудова оборонної галузі, стосунки між цивільними та військовими, бюджети і планування ресурсів. Проводяться також семінари з перепідготовки звільнених у запас офіцерів та скорочення збройних сил і конверсії.

Спільна робота з планування на випадок надзвичайних ситуацій і готовності до катастроф є саме тією сферою співпраці, яка приносить пряму користь Україні. У грудні 1997 року між НАТО і Україною на підтримку співпраці в цій галузі був підписаний Меморандум про домовленість з питань планування на випадок надзвичайних ситуацій. На вересень 2000 року були заплановані навчання з ліквідації наслідків катастроф в Закарпатській області України, на яких відпрацьовувались процедури гуманітарної допомоги на випадок майбутніх повеней [21].

Іншими потужними галузями співпраці є наука, де НАТО виділяє гранти на підтримку українських науковців; економічні аспекти безпеки та навчання. В контексті останньої діяльності НАТО започаткувало програму навчання англійській мові майже 100 українських офіцерів.

Центр інформації та документації НАТО, відкритий в травні 1997 року Генеральним секретарем НАТО, став центром інформаційної діяльності, спрямованої на пояснення широкому загалу української громадськості переваг Особливого партнерства з НАТО. Це перший центр такого типу, який НАТО відкрило у країні-партнері. З того часу Центр відіграє провідну роль у поясненні політики Альянсу і подоланні невірних поглядів на Організацію [101].

Національні юридичні акти України: Вони видаються державними органами і присвячені питанням євроатлантичного співробітництва, такі як Указ Президента України щодо координації цієї співпраці та Річна національна

програма співпраці Україна-НАТО на певний період. За останні роки низка актів Верховної Ради України (ВРУ) і підписаних Президентом України документів заклали міцні підвалини євроатлантичного курсу нашої держави, скерованого на набуття Україною повноправного членства в НАТО, зокрема ВРУ ухвалила Закон «Про національну безпеку України» (2018 р.) [64]; зміни до Конституції України у частині стратегічного курсу на набуття Україною повноправного членства в ЄС і НАТО [60]. Відповідно до внесених змін, Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття Україною повноправного членства в ЄС і НАТО (2019 р.); 14 вересня 2020 р. Президент України підписав Стратегію національної безпеки України, в якій наголошується на стратегічному значенні відносин з НАТО [79].

Ці документи формують основу співробітництва України з НАТО та визначають різноманітні аспекти цієї стратегічної співпраці.

Характеризуючи нормативно-правову базу відносин між Україною та НАТО у 90-х роках ХХ століття можна відзначити що у цей період було підписано кілька ключових документів та угод, що визначили основи партнерства. «Основні напрями зовнішньої політики України» [62], в якому визначено засади співпраці зі Заходом у політичній, військовій, та економічній сферах, а також активну участь в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї. Рамковий документ Програми НАТО «Партнерство заради миру»: Підписаний 8 лютого 1994 року, цей документ передбачав розробку кожною державою-підписантом індивідуальної програми партнерства [70]. Угода про безпеку між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору [24]. Підписана 13 березня 1995 року, ратифікована 12 вересня 2002 року, ця угода регулює питання зберігання та взаємного захисту інформації обмеженого доступу.

«Індивідуальна програма партнерства», затверджена на спеціальному засіданні Північноатлантичної Ради 14 вересня 1995 року, вона розпочала «розширені і поглиблені» відносини між Україною та НАТО. «Меморандум про взаєморозуміння щодо Центру інформації та документації НАТО в Україні»,

підписаний 7 травня 1997 року, мав на меті поширення інформації про функції і роль НАТО.

Сьогодні Україна очікує, що завдяки співпраці з НАТО в рамках партнерства, а в перспективі – повноправного членства, полегшиться протистояння потенційним та реальним загрозам національній безпеці. Стратегія національної безпеки України 2020 р. визначає загрози національній безпеці нашої держави, способи протидії їм та необхідні для цього заходи і ресурси. Згідно ст. 39 найбільш актуальними питаннями національної безпеки є:

- визначення російської загрози «джерелом довгострокових системних загроз національній безпеці України»;
- окупація Криму та агресія РФ на території Донецької й Луганської областей;
- постійна напруженість на лініях розмежування з тимчасово окупованими РФ територіями, небезпека розширення масштабів «гібридної війни» ескалації збройної агресії РФ проти України [79].

Відповідно, Стратегія національної безпеки України дає орієнтири на пріоритетні способи нейтралізації та протидії російському чинникові і військовій загрозі РФ (ст. 40): «посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективне використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора» [79].

Таким чином, наявна нормативно-правова база України у повній мірі регламентує процес зближення України з країнами-членами НАТО. Однак, реалізація чинних нормативно-правових актів потребує удосконалення, їх положення реалізуються частково, без урахування комплексного підходу до процесу підготовки країни на шляху набуття членства у Європейському союзі та НАТО.

Українські дослідження в сфері політики, історії та інших наук виявляють природний і виправданий інтерес до вивчення різноманітних аспектів

діяльності НАТО, зокрема відносин між Україною та Альянсом. Літературу з цієї теми можна розділити на дві категорії: дослідження, проведені до 2014 року, що охоплюють історію взаємин України та НАТО, і ті, що здійснені після 2014 року, фокусуючись на сучасному співробітництві між Україною та Альянсом. Розгляд цих досліджень за хронологічним і проблемним підходом є доцільним, оскільки оцінка характеру та цілей взаємин України з НАТО змінювалася в різні періоди.

У період до 2014 року в дослідженнях часто зустрічалася ідея, що взаємини Україна–НАТО ґрунтуються на принципах партнерства, взаєморозуміння та довіри, і мають свою власну історію [4; 33]. Зазначалося, що, навіть не будучи формально членом НАТО, Україна активно сприяє безпеці в Європі, беручи участь у всіх миротворчих і антитерористичних операціях Альянсу [10; 17]. Це переконання виявлялося як в загальних працях з зовнішньої політики України, так і в спеціальних дослідженнях, присвячених розвитку відносин Україна–НАТО відповідно до сучасних викликів та завдань.

Наприкінці цього періоду визначення та трансформація відносин України із НАТО стали предметом уваги для різноманітних досліджень, які аналізували формування та зміну цих відносин у контексті сучасних геополітичних викликів та можливостей для українського вступу до Альянсу.

Із ухваленням у липні 2010 р. нового законодавства та запровадженням позаблоковості Україна постала у новій, доволі непростій ситуації. На думку Ф. Федуняка «без перебільшення Україна займає унікальне місце в постбіполярній системі, оскільки важко знайти приклад у міжнародній історії, коли країна з такими суттєвими економічними та геополітичними параметрами водночас свідомо залишається поза існуючими системами безпеки» [93]. Досить ґрунтовно сутність позаблокового статусу та наслідки його проголошення для України аналізуються у роботах І. Годорова [81-82] та ін.

Починаючи з 2014 року, розпочався сучасний етап досліджень взаємин Україна–НАТО що пов'язано із російською агресією. Інтерес до співпраці з НАТО значно зріс як на практичному, так і на науковому рівні. Було

опубліковано безліч статей та монографій, в яких автори з різних позицій розглядали історичні події, поточні взаємини з Альянсом та їхні перспективи [8, 20, 36].

Деякі дослідники стверджували, що російська агресія стала каталізатором для України у виборі євроатлантичного шляху. Інші дослідження вказували на те, що російська агресія призвела до безальтернативності у питанні вступу до альянсу.

Отже, в сфері безпекового співробітництва між Україною і НАТО, спрямованого на захист сторін від потенційних загроз та реальних небезпек, виявляється взаємовигідним. Для НАТО Україна є цінним партнером у проведенні миротворчих операцій і гравцем, що сприяє стабілізації в Центрально-Східній Європі. У свою чергу, Україна довгий час користувалася підтримкою від Альянсу у різних формах матеріально-технічної допомоги.

З початком подій 2014 року, Україна перетворилася на «реципієнта» і «споживача безпекових послуг» НАТО та його країн-членів (в різних формах), що доповнюють її власний опір російській агресії. Процес євроатлантичної інтеграції України стає послідовним шляхом у відносинах, спрямованим на вступ до НАТО, членство в якому сприятиме ще глибшій взаємодії з іншими державами-членами відповідно до нових викликів у національній і міжнародній безпеці.

До методологічних засад дослідження належить використання загальнонаукових принципів та теоретичних методів дослідження.

Насамперед це принцип історизму, який вимагає розгляду усіх історичних фактів в динаміці. Це потрібно для того, щоб більш детально прослідити закономірність історичних подій в ретроспективі та побачити, що нового відбулось у відносинах Україна – НАТО у період що розглядається. В роботі було використано хронологічний підхід.

Наступним принципом виступає принцип об'єктивізму. Він покликаний в першу чергу для того, щоб спиратися лише на реальні факти. Він проявився у

використанні широкого кола джерел на основі яких і робляться висновки щодо напрямків співпраці.

Важливе значення має використання таких базових методів як аналіз, який покликаний розкласти предмет або явище на ознаки і властивості, щоб вивчити його більш конкретно. Метод аналізу необхідний у вивченні процесів і явищ, які виникають в міжнародних відносинах, з метою більш детального вивчення особливостей, динаміки розвитку і наявності або відсутності зв'язків між ними. Сюди можна віднести аналіз двосторонніх відносин, основних факторів, що впливали на їх розвиток у різні часові проміжки.

Використання методу порівняння також є доцільним в першу чергу для формування висновків та рекомендацій, при порівнянні взаємодії між акторами за часів перебування при владі в Україні різних президентів та на різних хронологічних етапах.

Отже, для дослідження співробітництва України та НАТО наявні чисельні джерела. Це двосторонні договори і угоди, Конституція і нормативно-правові акти України, Стратегії НАТО та інші офіційні документи сторін. За три десятиліття вітчизняні науковці напрацювали цілий масив глибоких і усесторонніх праць, присвячених взаєминам Україна–НАТО. Часом їх висновки та спрямованість зазнавали корекції, відповідно до змін зовнішньополітичного курсу України. Однак нині європейська і євроатлантична інтеграція України вважається чи не єдиною альтернативою її зовнішньополітичного вибору.

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО 1991-2013 рр.

Співпраця з Україною та її безпека мають велике значення для НАТО та її держав-членів. Альянс повністю підтримує невід'ємне право України на самооборону і право обирати власні механізми забезпечення безпеки. Сьогодні майбутнє України не розглядається без її взаємодії з НАТО. Відносини між НАТО і Україною були започатковані на початку 1990-х років і з того часу перетворилися на одне з найбільш значущих партнерств.

Починаючи з 90-х років ХХ століття, з моменту утворення, відносини між Україною та НАТО пережили низку етапів, розвиток яких був пов'язаний як з внутрішніми так і зовнішніми чинниками.

Сьогодні в науковій літературі майже не існує суперечок щодо періодизації відносин Україна – НАТО. Наступні етапи відображають ключові періоди у відносинах між Україною та НАТО:

1. Становлення відносин (1991–1996рр.): У цей період після отримання незалежності Україна встановлювала перші контакти з НАТО, що відображало загальну реорганізацію політичного ландшафту у регіоні після завершення Холодної війни.

2. Формування особливого партнерства (1997–2002рр.): У цей період укладено Статут про співробітництво між Україною та НАТО, що визначив основні напрямки співпраці.

3. Поглиблення і активізація співробітництва (2002–2004рр.): Цей період характеризувався збільшенням обсягів співпраці та взаємодії, у тому числі підписанням Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та НАТО.

4. Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО (2005–2009рр.): У цей період активізувалися зусилля з поглиблення співпраці, включаючи проведення спільних вправ та тренувань.

5. Прагматичне співробітництво (2010–2013рр.): У цей період став важливим економічний та прагматичний аспект співпраці, в той час як політичні аспекти продовжували обговорюватися.

6. Посилена співпраця з подальшою інтеграцією (2014 – по теперішній час): Цей етап означає активізацію співпраці через складні виклики безпеки, зокрема під час війни на сході України та після анексії Криму росією. У цей період співпраця фокусується на безпеці, обороні та підтримці України. Цей напрямок співпраці залишається актуальним і набирає більших обсягів після початку повномасштабного вторгнення.

Отже історію взаємин необхідно розпочати з 1991 року коли власне було започатковано діалог і співробітництво, тоді нова незалежна Українська держава приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва – форум для діалогу і співпраці між членами НАТО та їхніми колишніми супротивниками по Варшавському договору. Через кілька років, у 1994 році, Україна приєдналася до програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) - програми практичного двостороннього співробітництва між окремими країнами-партнерами та НАТО [70]. Вона була одним із членів-засновників Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП), яка замінила РПАС у травні 1997 року.

Хартія про особливе партнерство, підписана в липні 1997 року у Мадриді всіма членами Альянсу, залишається базовою основою відносин між НАТО і Україною. Хартія заснувала Комісію Україна-НАТО як головний орган, відповідальний за розвиток відносин між НАТО і Україною. Комісія керує спільною діяльністю і є форумом для консультацій між членами Альянсу і Україною з питань безпеки, що становлять спільний інтерес. Крім того, її завданням було забезпечити належне виконання положень Хартії, провести широку оцінку розвитку відносин між НАТО і Україною, вивчити планування

майбутньої діяльності і запропонувати шляхи покращення або подальшого розвитку співробітництва. У грудні 2008 року міністри закордонних справ країн-членів НАТО прийняли рішення про подальше посилення роботи в рамках Комісії шляхом розробки Річної національної програми (РНП), яка має допомогти спрямовувати зусилля України з реформування [106].

Декларація про доповнення Хартії, підписана у 2009 році на виконання рішень Бухарестського саміту НАТО 2008 року, відвела Комісії центральну роль у поглибленні політичного діалогу та співробітництва з метою підтримки зусиль України щодо реформ, пов'язаних з її євроатлантичними прагненнями до членства в НАТО. Основним інструментом підтримки цього процесу є Річна національна програма (РНП), яка відображає національні цілі реформ в Україні та щорічні плани їх реалізації. РНП складається з п'яти розділів, присвячених політичним і економічним питанням; питанням оборони і військовій сфері; ресурсам; питанням безпеки; і правовим питанням. Сюди входять реформи, пов'язані з належним врядуванням, боротьбою з корупцією, верховенством права, правами людини, а також сектором безпеки і оборони відповідно до євроатлантичних принципів і стандартів [89].

Члени Альянсу щорічно оцінюють прогрес у виконанні РНП. Відповідальність за її виконання покладається насамперед на Україну. Комісія з питань координації євроатлантичної інтеграції України під головуванням Віце-прем'єр-міністра з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, забезпечує загальну координацію її імплементації відповідними органами державної влади.

Усі держави-члени НАТО та Україна були представлені в Комісії Україна-НАТО, яка регулярно проводила засідання на рівні послів та військових представників, а також періодично на рівні міністрів закордонних справ і оборони та начальників генеральних штабів, а іноді на найвищому рівні за участю глав держав та урядів [31].

Засідання Комісії на вищому рівні готувалися Політичним комітетом у форматі Комісії, який також слугував форумом для обміну думками з

політичних і безпекових питань, що становлять спільний інтерес, а також для підготовки та оцінки програм співробітництва України з НАТО.

Окрім питань безпеки в рамках Комісії також обговорювалися інші теми, такі як ситуація на Балканах, боротьба з тероризмом та інші питання регіональної безпеки. Під егідою Комісії Україна-НАТО були створені спільні робочі групи для просування роботи в конкретних сферах, а саме: реформування сектору оборони і безпеки, озброєння, економічна безпека, наукове і екологічне співробітництво. Ці робочі групи разом з комітетами НАТО у форматі Комісії готували засідання Комісії на найвищому рівні [31].

Комісія Україна - НАТО також тримала в полі зору діяльність України в рамках програми «Партнерство заради миру», а також у військовій сфері в рамках Військового комітету та Річного плану роботи Україна - НАТО.

Хронологічно можна охарактеризувати діяльність Комісії наступним чином.

Початок роботи (10 жовтня 1997 року): Перше засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів в Брюсселі, участь в якому взяв Голова Місії України при НАТО, Посол Б. Тарасюк.

Узгодження стратегії (11 листопада 1998 року): Засідання, де привітали схвалення Державної програми співробітництва України з НАТО, обговорено направлення до Києва офіцерів НАТО та інші питання.

Розширення співпраці (9 грудня 1998 року): Засідання на рівні міністрів закордонних справ, де узгоджено програму роботи, підписаний Меморандум про взаєморозуміння та висловлено підтримку Державній програмі співробітництва.

Аналіз оборонної сфери (18 грудня 1998 року): Засідання на рівні міністрів оборони, на якому проаналізовано співпрацю в галузі оборонного співробітництва.

Реагування на кризу (22 березня 1999 року): Обговорення ситуації в Косові, вимоги до Федеративної Республіки Югославія, пропозиція надати допомогу в місії з повітряної верифікації та діяльності сил втілення миру.

Встановлення топ-рівня взаємодії (24 квітня 1999 року): Зустріч глав держав та урядів 19 країн-членів Альянсу та України на найвищому рівні, що дала поштовх партнерству, відображеному у «Декларації Глав держав та урядів-учасників саміту Комісії Україна-НАТО».

Розширення формату співпраці (з квітня 1999 року): Перехід до спільного форуму у форматі Комісії Україна-НАТО, який доповнюється засіданнями Спільних робочих груп та іншими механізмами співробітництва.

Такий розвиток відносин підкреслював поступове зближення України та НАТО в різних аспектах співпраці та консультативних форматів [31].

Починаючи з 1999 року, відповідно до положень Хартії про особливе партнерство, формат відносин між Україною та НАТО переведено на рівень спільного форуму - Комісії Україна-НАТО. Окрім цього консультативного механізму, Україна використовує й інші механізми співпраці, зокрема засідання Спільних робочих груп та регулярні зустрічі на різних рівнях. Також відбуваються взаємні візити та діалог між парламентами.

Протягом 1999-2002 років Комісія Україна-НАТО провела низку засідань на рівні міністрів закордонних справ, міністрів оборони та послів. На цих засіданнях обговорювалися питання співпраці в рамках миротворчих місій на Балканах, військової реформи в Україні, боротьби з тероризмом та інші напрямки партнерства [106].

У 2002 році на саміті НАТО в Празі було ухвалено План дій Україна-НАТО та річний Цільовий план. Ці документи визначили стратегічні цілі та пріоритети України для досягнення євроатлантичної інтеграції. В цілому, протягом 1999-2002 років відносини України та НАТО набули більш системного та цілеспрямованого характеру [82].

Протягом наступних трьох років ключовими моментами співробітництва стали:

- червень 2003 розглянуто оцінку виконання Цільового плану Україна-НАТО. Заклик до продовження реформ у відповідності з демократичними принципами та міжнародним правом;

- червень 2004 участь Президента України у засіданні Комісії Україна-НАТО. Відкриття дверей для України до офіційних програм підготовки до членства в НАТО не було схвалено, але запропоновано аналіз відносин для подальшого поглиблення;

- лютий 2005 Президент В. Ющенко висловив зацікавленість України участю в Плані дій щодо членства в НАТО. Початок проекту утилізації боєприпасів в Україні;

- квітень 2005 ухвалено документ «Поглиблення співпраці Україна-НАТО: короткотермінові заходи», ініційовано інтенсифікований діалог щодо прагнень України до членства та відповідних реформ;

- жовтень 2005 візит Північноатлантичної Ради НАТО до України, спільне оцінювання реформ;

- грудень 2005 засідання Комісії Україна-НАТО з оцінки імплементації Цільового плану. Підтвердження відкритості дверей НАТО для України та можливості її залучення до Плану дій щодо членства [106].

Це були кроки, що демонстрували прагнення України до євроатлантичної інтеграції та глибокого співробітництва з НАТО.

Засідання Комісії Україна-НАТО у Софії в 2006 році відзначилося важливими підтвердженнями підтримки НАТО щодо прагнень України до членства в альянсі. Міністри закордонних справ держав-членів НАТО відзначили:

1. Підтримку прагнень України до членства в НАТО: Це стало важливим сигналом підтримки та визнання успішних реформ в Україні.

2. Підтвердження відкритості дверей НАТО для України: НАТО визнало, що готовність альянсу прийняти Україну залежить від готовності самої країни.

3. Необхідність проведення реформ: Звернули увагу на важливість продовження реформ у сфері безпеки, оборонної та судової системи, боротьби з корупцією та забезпечення верховенства права.

4. Висока оцінка результатів співробітництва: НАТО високо оцінило успіхи України у здійсненні демократичних реформ та результати співпраці з альянсом, зокрема у рамках Інтенсифікованого діалогу [31].

Це підкреслило важливість і поступовий напрямок для України у досягненні членства в НАТО, зосереджуючись на ключових реформах і дотриманні демократичних стандартів.

В подальшому у 2006-2008 роках відносини України та НАТО характеризувались наступними напрямками:

У червні 2006 року відбулося засідання КУН на рівні міністрів оборони, де було представлено Білу книгу з оборонної політики України. У вересні того ж року на засіданні КУН Прем'єр-міністр України В. Янукович запропонував тимчасово відкласти питання про ПДЧ через недостатню підтримку громадськості.

У квітні 2007 року відбулося засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ, де обговорювалися питання реформ та співпраці. У грудні 2007 року на засіданні КУН Україна звернулася з проханням підтримати ПДЧ на саміті НАТО 2008 року.

У квітні 2008 року на саміті НАТО у Бухаресті Україні було надано перспективу членства, але без ПДЧ. Після чого у червні 2008 відбулося засідання КУН у форматі Інтенсифікованого діалогу щодо реформ для набуття членства. А у грудні 2008 року на засіданні КУН підтверджено підтримку євроатлантичних прагнень України та готовність НАТО сприяти необхідним реформам [31].

Отже, можна зробити такі узагальнення щодо стану співпраці на кінець 2008 року. Країни НАТО підтвердили свою підтримку євроатлантичних прагнень України та рішень Бухарестського саміту щодо перспективи членства. Було відзначено прогрес України у проведенні реформ, необхідних для набуття членства в НАТО. НАТО висловило готовність і надалі сприяти реформам в Україні через КУН та посилення своїх структур в Україні.

Було досягнуто домовленостей про внесення змін до Хартії про особливе партнерство для посилення ролі КУН. Для реалізації реформ запроваджується механізм Річних національних програм, виконання яких оцінюватиметься НАТО. Таким чином, у грудні 2008 року сторони домовились про посилення практичної взаємодії задля сприяння євроатлантичній інтеграції України.

У січні 2009 року відбулося засідання Комісії Україна-НАТО, що було значущим кроком у встановленні політичного діалогу між Україною та Альянсом. Засідання присвячувалося обговоренню результатів попередніх зустрічей міністрів закордонних справ у 2008 році.

Учасники високо оцінили прогрес, досягнутий Україною в рамках Інтенсифікованого діалогу та виконання Плану дій. Звучало бажання підвищити динаміку політичного діалогу й практичного співробітництва.

У цьому контексті стало акцентом обговорення створення плану консультацій на 2009 рік. Запит послів держав-членів НАТО щодо ситуації з постачанням газу Росією та позиції України стосовно цієї справи був також відзначений [88].

Згідно з ухваленими рішеннями, у 2009 році у Брюсселі відбулася неформальна зустріч Північноатлантичної Ради, де обговорювалася реалізація ухвалених рішень щодо України. Це ще раз підтвердило підтримку членства України в НАТО та готовність до реформ.

Пізніше, у серпні 2009 року, була підписана Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, що закріпила прогрес у відносинах та підтвердила роль Комісії Україна-НАТО у реалізації цього процесу.

У грудні 2009 року на засіданнях ПАР НАТО в Брюсселі було підтверджено тверді зобов'язання щодо членства України в НАТО та готовність сприяти необхідним реформам.

У 2010 році відбулися декілька засідань, де обговорювалися пріоритети зовнішньої політики України, результати програми співробітництва, а також

плани та реформи. Сторони підкреслили успіхи співпраці та позитивний внесок України у євроатлантичну безпеку.

У 2011-2012 роках відносини Україна-НАТО також мали стійкий характер. Протягом 2011 року відбулося 13 засідань Комісії Україна-НАТО на різних рівнях - від експертного до міністерського. Це свідчить про активізацію політичного діалогу та налагодження системної взаємодії для обговорення нагальних питань [31].

Під час засідання КУН у квітні 2011 року на рівні міністрів закордонних справ було ухвалено Спільну заяву про ключові пріоритети подальшої співпраці. Цей документ визначив стратегічні напрямки взаємодії на середньострокову перспективу.

Порядок денний засідань КУН охоплював актуальні для України теми: енергетичну безпеку, боротьбу з корупцією, питання євроінтеграції, безпеки в Чорноморському регіоні. Це свідчить про предметне обговорення найбільш важливих викликів.

Підготовка та узгодження проекту Річної національної програми на 2012 рік стало ключовим результатом роботи КУН наприкінці 2011 року. Цей документ конкретизував практичне співробітництво.

У 2012 році відбулося 13 засідань КУН, присвячених оцінці виконання домовленостей, що свідчить про системний моніторинг реалізації співпраці.

Відзначення 15-ї річниці Хартії про особливе партнерство у вересні 2012 року стало важливою віхою у розвитку стратегічного співробітництва між Україною та НАТО.

Таким чином, у 2011-2012 роках тривав активний політичний діалог та практичне співробітництво між Україною та НАТО.

На засіданнях Комісії Україна-НАТО, що відбувалися у період з 2013 року, відбулись обговорення ключових аспектів співпраці між Україною та Альянсом. Ці зустрічі стали платформою для активного обговорення широкого спектру питань, включаючи зовнішньополітичні пріоритети, реформи, внутрішні перетворення та підписання важливих угод.

Всього у 2013 році відбулось 8 засідань комісії, які торкалися наступних аспектів. 21 січня 2013 року відбулась презентація проекту Річної національної програми співробітництва Україна–НАТО на 2013 рік. 22 лютого 2013 року обговорення розвитку співробітництва в оборонній сфері та підписання Угоди про участь України в операції «Океанський щит». 19 червня 2013 року обговорення реалізації конституційної реформи та реформ виборчого законодавства в Україні. 4 жовтня 2013 року обговорення актуальних питань врегулювання заморожених конфліктів на просторі ОБСЄ. 10 жовтня 2013 року засідання з проблематики нерозповсюдження зброї масового знищення та контролю озброєння для забезпечення європейської безпеки. 5 грудня 2013 року підготовка до засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів щодо питань політики та партнерства. 9 грудня 2013 року обговорення розвитку політичних та безпекових процесів у країнах Близького Сходу та Північної Африки.

Важливим аспектом було продовження фінансування та сприяння різноманітним проектам, таким як Трастовий Фонд НАТО/ПЗМ для підтримки військовослужбовців, що звільнені з військової служби, та інші ініціативи, які спрямовані на підтримку миру та безпеки. Учасники засідань активно обговорювали внутрішні реформи України, оцінюючи їх у контексті відповідності європейським стандартам та критеріям для підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Крім цього, обговорювалась активна участь України в операціях під проводом НАТО, що отримала підтримку та визнання з боку Альянсу. Разом із цим, учасники засідань обговорювали важливі глобальні питання, такі як нерозповсюдження зброї масового знищення, у рамках яких Україна виступала з певними ініціативами та демонструвала свій досвід у цій сфері [106].

Ключові засідання Комісії Україна-НАТО у 2013 році стали не лише платформою для обговорення співпраці між країною та Альянсом, а й свідчили про взаємне бажання продовжувати розбудову партнерства та зміцнення безпеки й стабільності в регіоні.

Події 2014 року значно вплинули на характер відносин. Протягом весни 2014 року відбулася низка екстрених засідань Комісії Україна-НАТО, яка проілюстрували складність тогочасної політичної обстановки в Україні та регіоні. Відносини між Україною та НАТО у цей момент виявилися настільки напруженими, що кожна наступна зустріч ставала справжньою перевіркою стійкості партнерства. Ці зустрічі стали вирішальними пунктами, де НАТО відверто висловлювало свою підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, критикувало дії російської федерації на її території, а також засуджувало їх як порушення міжнародного права.

Екстрені засідання, проведені у відповідь на ситуацію в Україні, свідчили про намір НАТО оперативно реагувати та надавати практичну підтримку в умовах кризи, яка погрожувала як мирному співіснуванню в Україні, так і стабільності в регіоні. Ухвалені рішення й плани дій фіксували конкретні кроки, спрямовані на підтримку України в складній ситуації, визначаючи при цьому стратегічні напрями співпраці та підтримки з боку НАТО.

Ці засідання стали важливими етапами, що підкреслюють суттєвість співпраці між НАТО та Україною в умовах політичних та безпекових викликів, а також свідчать про тверду готовність НАТО підтримувати Україну в її зусиллях відстояти демократичні цінності та територіальний суверенітет.

Беззаперечно показовим в розрізі важливості взаємодії між Україною та НАТО протягом літа 2014 року стали наступні події.

3 червня 2014 року – засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів оборони за участю в.о. Міністра оборони України М. Ковалю. Результати засідання надали практичного імпульсу подальшому розвитку співробітництва у сфері оборони, започаткуванню нових проектів на ініціатив (заснування трастових фондів, виділення додаткових внесків до існуючих проектів) [31].

5 червня 2014 року – засідання Комісії Україна-НАТО на рівні Комітету з питань політики та партнерства присвячене обговоренню розвитку безпекової ситуації в Україні, політики Уряду України щодо тимчасово окупованої території Криму, на якому союзники засвідчили повну підтримку суверенітету

та територіальної цілісності нашої держави, наголосили на невизнанні анексії Криму, підтвердили готовність і надалі надавати Україні можливого сприяння в подоланні цього виклику безпеці.

25 червня 2014 року – засідання Комісії Україна-НАТО на рівні глав зовнішньополітичних відомств за участю Міністра закордонних справ України П. Клімкіна. В ході засідання обговорено політико-безпекову ситуацію в Україні, пріоритети керівництва Української держави у внутрішній та зовнішній політиці, модальності розвитку співробітництва України та НАТО у новому безпековому середовищі.

29 серпня 2014 року – екстрене засідання Комісії Україна-НАТО на запит України відповідно до статті 15 Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО від 1997 року. Засідання відбулося у зв'язку із серйозною військовою ескалацією з боку Росії проти України. В рамках засідання держави-члени НАТО одностайно визнали, що незаконні дії Росії є актом агресії проти України, висловили цьому рішучий протест. Підкреслено, що на Саміті НАТО в Уельсі будуть оголошені конкретні рішення щодо серйозного збільшення політичної та практичної підтримки Україні з боку НАТО.

Ці засідання дали чітку картину солідарності НАТО з Україною та викликали Росію до припинення незаконних дій та викликали на контрольовані кроки для врегулювання кризи.

Ось більш розгорнутий опис та узагальнення ключових подій у відносинах Україна-НАТО у 2014 році:

Засідання КУН на рівні глав держав та урядів 4 вересня 2014 року стало надзвичайно важливою подією на тлі російської агресії проти України. Було ухвалено Спільну заяву, в якій НАТО рішуче засудило дії Росії та висловило всебічну підтримку суверенітету України. Це стало потужним політичним сигналом підтримки України з боку Альянсу.

Протягом жовтня-листопада КУН провела низку засідань з метою більш детального обговорення актуальних викликів, таких як права нацменшин, енергетична безпека, протидія гібридній війні Росії. КУН проаналізувала

результати виборів в Україні та засудила псевдовибори на окупованих територіях у «ДНР» та «ЛНР» [31].

На засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ у грудні сторони обговорили практичні кроки щодо реформ в Україні та посилення її обороноздатності за підтримки НАТО. Також було проведено оцінку виконання Україною Річної національної програми співпраці з НАТО у складних умовах війни.

Таким чином, у 2014 році КУН стала майданчиком для надання Україні політичної підтримки НАТО та вироблення практичних кроків щодо допомоги у відсічі російській агресії та проведенні реформ. Відносини Україна-НАТО вийшли на якісно новий рівень стратегічного партнерства.

Протягом наступного періоду співпраця Україна – НАТО в рамках Комісії продовжувалась, але набула значно іншого виміру через війну яку розпочала росія проти України. У 2023 році Комісія була замінена Радою Україна-НАТО, в якій члени Альянсу та Україна засідають на рівних. Ця зміна демонструє зміцнення політичних зв'язків і зростаючу інтеграцію України з НАТО.

Важливим інструментом взаємодії у зазначений період стали Річні національні програми співробітництва між Україною та НАТО (РНП). Це важливий інструмент співпраці між Україною та НАТО, спрямований на реформування та підтримку України в рамках Альянсу. Цей документ замінив цільовий річний план дій Україна-НАТО з 2009 року. РНП було ініційовано рішенням Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ у 2008 році і затверджено Указом Президента України у 2009 році [82].

Цей документ складається з п'яти розділів, що охоплюють політичні, економічні, оборонні, військові, ресурсні, питання безпеки та правові аспекти. Виконання РНП передбачає залучення центральних інституцій влади, інших органів державного управління, а також неурядових організацій.

Після виконання РНП НАТО готує оцінку та рекомендації, які беруться до уваги при підготовці наступної РНП на наступний рік. Цей документ став винятковою практикою у відносинах НАТО з іншими країнами, що свідчить

про важливість співпраці України з Альянсом та готовність обидвох сторін до реформ та розвитку [72].

Історія виникнення цього механізму досить цікава. Після прийняття на Празькому саміті НАТО у 2002 році рішення про започаткування Інтенсифікованого діалогу, в Україні панували оптимістичні очікування щодо швидкого отримання Плану дій щодо членства. Проте на саміті НАТО у Ризі у 2006 році таке рішення не було прийнято через внутрішньополітичну ситуацію в Україні та тиск з боку Росії.

Наступна спроба відбулась у 2008 році, коли політичне керівництво України знову звернулось до НАТО з проханням надати ПДЧ. Але на Бухарестському саміті консенсусу серед країн-членів з цього питання досягти не вдалося через протидію Росії [82].

Замість ПДЧ, Україні запропонували механізм Річних національних програм співпраці з НАТО. Це дозволило продовжити практичні реформи за стандартами НАТО, хоча і без офіційного статусу країни-кандидата на вступ.

З приходом до влади Януковича у 2010 році відбувся поворот від курсу на набуття членства в НАТО. Проте розробка РНП тривала, хоча і носила більш формальний характер.

Після Революції Гідності 2014 року питання євроатлантичної інтеграції знову актуалізувалося в Україні. У 2016 році було затверджено нове Положення про розробку та оцінку виконання РНП, що мало систематизувати цей процес.

Таким чином, незважаючи на складнощі політичного характеру, Україна послідовно працює над впровадженням євроатлантичних стандартів в рамках практичного співробітництва з НАТО.

Здійснення реформ у галузі безпеки й оборони в Україні має визначальне значення для стратегічних трансформацій у цьому секторі та відображає необхідність адаптації до сучасних вимог щодо забезпечення національної безпеки та співпраці на міжнародній арені. З настанням незалежності України в 1991 році країна спрямувала зусилля на створення та подальше реформування своїх збройних сил та відповідних структур управління з метою відповідності

новим викликам у сфері безпеки, врахуванням демократичних принципів та наявних ресурсів.

Україна відобразила запит на співпрацю з НАТО з метою трансформації значної частини своїх збройних сил, створених у період призову, у менші, але більш професійні та мобільні сили, здатні задовольняти внутрішні потреби країни та активно брати участь у забезпеченні стабільності та безпеки в Європі. Однією з ключових цілей співпраці з НАТО стало посилення демократичного цивільного контролю над українськими збройними силами та покращення їхньої сумісності зі збройними силами Альянсу. Істотним елементом такої співпраці є підтримка реформ у галузі безпеки та оборони, що стала предметом уваги спільної робочої групи з оборонної реформи Україна — НАТО (JWGDR) [106].

JWGDR, заснована у 1998 році, виступає основним органом співпраці та спільних ініціатив у сфері реформування сектору безпеки та оборони. Регулярні засідання Спільної робочої групи на найвищому рівні, участь в яких беруть високопосадовці з країн-членів НАТО та України, спрямовані на обговорення та розробку стратегій в галузі безпеки. Ці зустрічі дають можливість обмінюватись досвідом та знаннями, сприяють виробленню спільних цілей та дієвим рішенням у контексті покращення безпеки та оборони.

Важливо відзначити, що співпраця не обмежується лише збройними силами чи Міністерством оборони. Вона охоплює усі аспекти сфери безпеки та спрямована на вдосконалення всіх відповідних інституцій. Ініціативи та заходи спільної робочої групи є фундаментом для реалізації різноманітних програм та ініціатив, що сприяють реформуванню сектору безпеки і оборони в Україні. Вони включають розробку нових концепцій безпеки, оптимізацію оборонного планування та бюджетування, зменшення обсягів збройних сил та їх перетворення, а також створення сучасних та оперативних збройних формувань.

Отже, участь України в ініціативах та програмах НАТО становить ключовий аспект забезпечення національної безпеки, зміцнення демократії.

Програма «Партнерство заради миру» ґрунтується на практичній співпраці та відданості демократичним принципам, які є основою діяльності НАТО. Ця програма має на меті посилення стабільності, зменшення загроз безпеці і розвиток активної співпраці в галузі безпеки між країнами-партнерами та НАТО. Основна складова програми - це індивідуальні партнерські програми, які визначаються національними потребами кожної країни та відтворюються у формі і на період, які вважає доцільними відповідний уряд країни-учасниці [39].

У рамках цієї програми розроблені механізми для досягнення поставлених цілей та практичної реалізації ідей. Тут виокремлюються інструменти та ініціативи, спрямовані на забезпечення ефективних та прозорих двосторонніх та багатосторонніх заходів співпраці з НАТО.

Основним документом, що керує програмою, є рамковий документ «Партнерство заради миру», який містить специфічні заходи для кожної країни-партнера. Країни-учасниці взяли на себе величезні політичні зобов'язання щодо збереження демократичного суспільства, відповідності нормам міжнародного права та міжнародним угодам про роззброєння, визнання кордонів, мирного вирішення конфліктів та інших важливих питань [70].

Програма передбачає зобов'язання країн Альянсу консультуватись з будь-якою країною-партнером у випадку загрози територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці.

Для керування програмою було створено Політично-військовий керівний комітет «Партнерство заради миру» (ПВКК), що відповідає за питання реалізації програми. Цей комітет проводить засідання у різних форматах з участю членів Альянсу або країн-партнерів.

Обов'язки та завдання Політично-військового керівного комітету (ПВКК) та Центру координації партнерства свідчать про широкий спектр дій і координації, необхідних для успішної реалізації програми "Партнерство заради миру". Центр координації, розташований поруч зі штаб-квартирою Верховного головнокомандувача об'єднаних сил НАТО в Європі, відіграє значну роль у

координації військових заходів та плануванні, спрямованому на забезпечення ефективної роботи партнерства в галузі військових навчань та оперативної співпраці [70].

Участь країн-партнерів у двосторонніх програмах і військових тренуваннях із НАТО допомагає їм отримати практичний досвід та навички для спільної участі у миротворчих операціях. Це сприяє удосконаленню військових сил цих країн і адаптації їх стандартів та процедур до норм НАТО.

Ключовим є також впровадження концепції оперативної спроможності, оскільки вона сприяє узгодженню цілей оборонного планування та визначенню необхідних ресурсів для ефективного функціонування оборонних сил.

Процес планування і оцінки сил є важливим інструментом, який дозволяє визначити потреби учасників програми щодо військової діяльності та допомагає спільно працювати над реформами у сфері оборони та безпеки.

Для України участь у програмі «Партнерство заради миру» стала важливим елементом в проведенні оборонної реформи та сприяла підвищенню оперативної сумісності. Важливою була технічна допомога та консультації під час проведення оборонного огляду, що сприяло складанню дорожньої карти реформи в цій сфері [17].

Співпраця із НАТО також дозволила Україні розвивати нову концепцію безпеки та військової доктрини, ефективніше формувати оборонний бюджет та розвивати цивільно-військові відносини для підвищення ефективності управління та використання ресурсів в цій сфері.

Зв'язок України з НАТО через програму "Партнерство заради миру" - це глибока та широка співпраця, що охоплює багато сфер. Програма пропонує Україні індивідуальний підхід у співпраці з Альянсом. Вона не лише спрямована на підвищення обороноздатності, але й розширює співпрацю в різних галузях, включаючи політичні питання, безпеку, екологію, управління кризами та гуманітарну допомогу.

Україна та НАТО консультуються стосовно широкого спектру питань: від політичних до оборонних аспектів, включаючи безпеку, запобігання

конфліктам, контроль за озброєнням, боротьбу з тероризмом, підтримку миру та врегулювання конфліктів. Це співробітництво відбувається через різні форми зустрічей, від вищого рівня до механізмів військового співробітництва та участі в програмі «Партнерство заради миру».

Окрім військової сфери, ця програма спрямована на підтримку реформ у сфері оборони України, включаючи конверсію військових об'єктів та перехід до професійної армії. Вона також підтримує освіту та підготовку, дозволяючи військовослужбовцям отримати досвід від НАТО та інших країн-партнерів, а також участь у міжнародних військових навчаннях [70].

Ця програма є не лише інструментом підвищення обороноздатності, але й платформою для взаємодії в багатьох аспектах. Вона сприяє стабільності та безпеці, розвитку екологічної та гуманітарної сфер, а також сприяє поглибленню розуміння та співпраці між країнами-учасницями.

Офіційна співпраця розпочалася 8 лютого 1994 року, коли Україна підписала рамковий документ програми НАТО «Партнерство заради миру». Але важливий момент настав 9 липня 1997 року під час Мадридського саміту НАТО, коли країни-члени НАТО та Президент України Кучма підписали «Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО».

Програма ПЗМ надала можливість Україні здійснити співпрацю з НАТО, вибираючи свої пріоритети для співпраці. Ця програма ґрунтується на індивідуальних потребах країни та реалізується у форматі, обраному урядом кожної з країн-учасниць.

З 1994 по 1999 рік в рамках програми «Партнерство заради миру» було проведено понад 600 заходів, у яких взяли участь близько 5000 українських представників. Також понад 800 представників України отримали підготовку на курсах НАТО, а близько 6000 українських військових брали участь у миротворчих операціях, які відбувалися під егідою НАТО, таких як IFOR, SFOR, KFOR [22].

У 2002 році Україна прийняла Стратегію щодо НАТО, в якій оголосила про свій курс на повноправне членство у НАТО. Проте нестійка політика з боку України у співпраці з НАТО ускладнила отримання Плану дій заради членства.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 2003 року [66] визначено співпрацю з НАТО як один із напрямів політики з національної безпеки. У 2005 році була прийнята воєнна доктрина України, де були відображені аспекти євроатлантичної інтеграції.

Наприкінці квітня 2005 року на засіданні Комісії Україна-НАТО у Вільнюсі було затверджено «інтенсифікований діалог між Україною і НАТО», що був ще одним кроком на шляху підготовки України до членства в Альянсі.

27 грудня 2005 року Президент України підписав Указ «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)». Цей Указ встановив пріоритетне завдання Кабінету Міністрів – забезпечення реалізації політики співробітництва з НАТО та досягнення критеріїв членства [106].

Указ визначав основні принципи, які країни-претенденти, включаючи Україну, мали відповідати для членства в НАТО. Ці принципи охоплювали демократію, свободу особи, вирішення конфліктів мирним шляхом, верховенство права, контроль над збройними силами та інші важливі аспекти.

Досягнення цих критеріїв передбачалося розвитком співпраці в різних сферах, утворенням органу для підготовки до вступу в НАТО, розробкою державної програми інтеграції військово-промислового комплексу в євроатлантичний простір та іншими заходами.

13 березня 2006 року було видано Указ Президента України «Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору». Цей Указ впроваджував національних координаторів для співпраці з НАТО.

Протягом президентства Януковича, орієнтація на проросійський вектор зовнішньої політики призвела до припинення активних зусиль у зближенні з НАТО та нереалізованих законодавчих ініціатив. У цей період нереалізованими

залишилися чимало законодавчих ініціатив, покликаних на гармонізацію двосторонніх відносин. Зокрема це: Укази Президента України «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» від 10 грудня 2010 року та «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України» від 28 грудня 2010 року.

Після подій Євромайдану та обрання П. Порошенка президентом України в 2014 році, відносини з НАТО набули нового рівня активності. Верховна Рада підтримала законопроект про відмову від позаблокового статусу в грудні 2014 року.

Співпраця Україна – НАТО охоплюючи значно більше аспектів, ніж просто воєнно-політичні питання. Розвиток стратегій, які враховують екологічні, соціальні та економічні аспекти, свідчить про важливість розуміння безпеки як складної системи, де військові аспекти поєднуються з впливом природних катастроф та інших факторів.

У сфері екології та безпеки, особливо у відносинах між Україною та НАТО, існують численні напрямки співпраці. Подолання наслідків Чорнобильської аварії, управління надзвичайними ситуаціями та утилізація небезпечних матеріалів – це лише кілька з них [96].

Проте, деякі аспекти співпраці, зокрема у гуманітарній та екологічній сферах, залишаються недостатньо дослідженими. Знання та інформація про ці аспекти не завжди доступні громадянам України, і розробка відповідних роз'яснювальних програм може допомогти у збільшенні усвідомленості щодо співпраці України з НАТО в цих сферах.

Зростаюча увага до екологічних та гуманітарних аспектів у співпраці з НАТО свідчить про те, що безпека стає всеохопною концепцією, яка враховує широкий спектр чинників та забезпечує більш повний захист та стабільність у регіоні.

Абсолютно, важливо підкреслити, що співпраця між Україною та НАТО в контексті подолання наслідків Чорнобильської катастрофи відображає загальну міжнародну відповідальність та необхідність спільних зусиль у розв'язанні

глобальних проблем. Це партнерство, яке знаходиться в основі Хартії Україна–НАТО, дозволило визначити пріоритети співпраці в цивільному плануванні, аспектах безпеки у сфері довкілля та ядерній безпеці. Згодом, підписаний Меморандум про взаєморозуміння став важливим кроком у встановленні спільних рамок для досліджень, спрямованих на поліпшення загальних можливостей реагування на подібні техногенні катастрофи.

Засідання Наукового комітету НАТО в Україні в 2003 році визначило пріоритетні напрямки співпраці в галузі науки й технологій, що стало ключовим підтвердженням глибокої співпраці між обох сторін. Саме в межах цієї співпраці відбувається планування для підготовки до можливих наслідків подібних аварій, зокрема, в аспектах сільського господарства, водопостачання та інших важливих сферах [106].

Крім того, спільна діяльність з питань ядерної безпеки й цивільного захисту в рамках НАТО свідчить про надзвичайну важливість співробітництва та обміну досвідом у запобіганні та управлінні наслідками подібних техногенних надзвичайних ситуацій.

Отже, співпраця з НАТО стосовно Чорнобильської катастрофи відображає не лише необхідність міжнародної координації й спільних зусиль у вирішенні таких проблем, а й визначає важливість розподілу знань, досвіду та технологій для запобігання майбутнім катастрофам і їх подолання.

Взаємодія між Україною та НАТО в плануванні реагування на надзвичайні ситуації налічує значний шлях, що почався в 1995 році, відповідно до реакції на масштабні повені на річках Уда й Донець у східній Україні. Рік пізніше, Україна приймала першу зустріч Ради планування на випадок надзвичайних ситуацій поза межами НАТО. Цей етап став ключовим для подальшого укладення Меморандуму про взаєморозуміння у 1997 році, який визначив співпрацю в цій сфері як один з пріоритетних напрямків [41].

Уже у 1998 році, під час повені на Закарпатті, НАТО разом із країнами РЄАП надали своєчасну допомогу, домовившись про необхідні заходи в співпраці з Відділом координації гуманітарних справ ООН. Для підвищення

готовності до подібних ситуацій були проведені багатонаціональні навчання «Закарпаття – 2000», що вже ріком пізніше стали надзвичайно корисними під час наступних повеней, коли Уряд України звернувся до НАТО за допомогою.

Програма моніторингу стану річок Прут та Дністер у режимі реального часу, яка була реалізована за участю України, Молдови та Румунії завдяки фінансуванню НАТО, виявилася ініціативою зі значним практичним значенням. Додатково, співробітництво між МНС України та НАТО у сфері планування та готовності до надзвичайних ситуацій виявилось результативним у вдосконаленні процедур, стандартів і ефективності рятувальних операцій.

Хоча НАТО не може повністю усунути стихійні лиха, але зміцнення протипаводкового захисту та покращення систем прогнозування й моделювання надзвичайних ситуацій входить у сферу його можливостей [106].

Ці спільні ініціативи та практичні дії свідчать про високий рівень співпраці між Україною та НАТО у сфері надзвичайних ситуацій, яка відображає спільну відповідальність у вирішенні важливих питань безпеки та готовності до реагування на виклики, які ставлять під загрозу життя та добробут населення.

Зважаючи на екологічну небезпеку, яку несе військово-промисловий сектор, варто зазначити, що його діяльність є однією з найбільш значущих загроз для оточуючого середовища. За даними останніх десятиліть, близько 2% світової території використовувалося для потреб військових цілей, що становить значне збільшення порівняно із минулим. В Україні, наприкінці ХХ століття, військові об'єкти займали близько 15% загальної площі країни, викликаючи серйозні екологічні ризики.

Одним із найбільш небезпечних факторів для населення та природи є сховища та склади боєприпасів. Події, які трапилися у різних місцях України, таких як Артемівськ (2003 р.), Мелітополь (2004 р.), Новобогданівка (2006 р.) та Харків (2008 р.), свідчать про кризову ситуацію на військових об'єктах, де зберігаються засоби військового призначення.

На сьогоднішній день, лише за офіційними даними, українські території налічують близько 1,4 мільйонів тонн боєприпасів, які знаходяться на понад 150 об'єктах. Загальна кількість боєприпасів може сягати 2,5 мільйонів тонн, і всі вони потребують утилізації у найближчі десятиліття. Проте потужності українських підприємств здатні утилізувати лише обмежену кількість боєприпасів щорічно [103].

Україна звернулася до міжнародних організацій, таких як НАТО, Європейський союз та інші, для отримання підтримки в утилізації боєприпасів. Наприклад, спільні проекти з Альянсом спрямовані на знищення меланжу, небезпечного окису ракетного палива, який є серйозною загрозою для навколишнього середовища.

Програма «Безпека через науку» НАТО — це ініціатива, спрямована на застосування наукових досліджень і новітніх технологій для вирішення різноманітних проблем безпеки. Вона орієнтована на розвиток інноваційних підходів у сфері безпеки, включаючи заходи щодо ліквідації екологічних наслідків військових конфліктів, стабілізації ситуації та підтримки країн-учасниць [106].

Участь України в цій програмі полягає в активному співробітництві з НАТО у вирішенні екологічних проблем, що виникли внаслідок військової діяльності, утилізації боєприпасів, а також застосуванні наукових розробок для забезпечення безпеки та стабільності.

Україна отримала підтримку та фінансування в рамках цієї програми для розробки та впровадження різноманітних проектів, спрямованих на ліквідацію екологічних наслідків військових дій, утилізацію боєприпасів та впровадження новітніх наукових рішень для покращення екологічної ситуації. Така участь дозволяє Україні використовувати наукові підходи та ресурси для розв'язання проблем, пов'язаних зі зберіганням і утилізацією боєприпасів, а також сприяє розвитку інноваційних підходів у сфері безпеки та екології.

Таким чином, Зробивши аналіз розвитку відносин України та НАТО до 2014 року, можна зробити кілька висновків. Розвиток співпраці між Україною

та НАТО відбувався у декілька етапів, включаючи підвищення військових можливостей, реформи Збройних Сил та подальшу інтеграцію. В цей період було підписано стратегічні документи: Хартії про особливе партнерство та подання заявки на отримання Плану дій щодо членства в НАТО свідчили про намір України активно співпрацювати та інтегруватися до альянсу. На фоні внутрішньополітичних змін та відносин з НАТО, громадська підтримка співпраці з альянсом в Україні залишалася високою. Розвиток співпраці України та НАТО торкався не лише військової і оборонної сфери, але торкався і питань участі у миротворчих операціях, взаємодії в рамках програми «Партнерство заради миру» та «Безпека через науку», велика роль приділялась питанням екологічної безпеки. Отже, сторони мали потенціал для подальшої взаємодії та інтеграції, але політичні та зовнішні фактори вплинули на динаміку цього процесу.

РОЗДІЛ 3.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 – 2023 РР.

Альянс Північноатлантичного договору надзвичайно рішуче осуджує агресивні воєнні дії російської федерації спрямовані на територію України. Ці дії підривають євроатлантичну і глобальну стабільність, а також порушують міжнародне право. Країни-члени Альянсу, відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, наполегливо вимагають від росії негайно припинити військові дії, зупинити застосування сили проти України та повністю і безумовно вивести всі свої війська з території України.

Члени Альянсу категорично не визнають і ніколи не визнають незаконну анексію Криму російською федерацією. Після незаконного анексування Криму та розпочатої агресії на сході України у 2014 році, НАТО збільшила свою підтримку розвитку потенціалу та збройних сил України, а також проведення тренувань для тисяч українських військовослужбовців за допомогою Альянсу [106].

Від Варшавського саміту НАТО в липні 2016 року, практична підтримка України з боку Альянсу була звернена в Комплексний Пакет Допомоги (КПД) для України. На Мадридському саміті 2022 року члени Альянсу ще більше посилили КПД для забезпечення більш значної підтримки Україні [47]. На Вільнюському саміті 2023 року члени Альянсу домовились про розробку багаторічної програми допомоги, спрямованої на відновлення українського сектору безпеки і оборони та перехід України до повного партнерства з НАТО.

Альянс Північноатлантичного договору виявляє непохитну солідарність з урядом і народом України у героїчній захисній боротьбі за свою державу, її територію та спільні цінності. НАТО повністю підтримує необхідність для

України здійснювати самозахист, що закріплено в статті 51 Статуту ООН. Члени Альянсу залишатимуться на підтримку України у будь-якій потребі.

У 2010-2014 роках Україна проводила політику позаблоковості, яку змінила після російської агресії у 2014 році. У 2017 та 2019 роках на законодавчому рівні закріплено курс на набуття членства в НАТО. У 2020 році Стратегія національної безпеки також визначила членство в НАТО стратегічною метою. У 2022 році після російської агресії Україна підтвердила своє прагнення вступити до НАТО. На Вільнюському саміті 2023 року НАТО підтвердило, що Україна стане членом Альянсу та готовність розглянути її запрошення за сприятливих умов.

НАТО відверто осуджує російську федерацію за ведення незаконної, неспровокованої і неприпустимої війни проти України. Ці дії серйозно підривають безпеку та стабільність у світі, що виходить за межі євроатлантичного простору, порушуючи встановлені міжнародні стандарти. Країни-члени НАТО відповідно до резолюцій ООН вимагають від Росії припинити війну, закінчити військові дії на території України і повністю вивести свої війська з цієї країни [106].

Крім того, Альянс закликає Росію дотримуватися міжнародного гуманітарного права, надавати безпечний гуманітарний доступ і допомогу потребуючим, а також вживати заходів для притягнення до відповідальності винних за воєнні злочини і порушення прав людини.

Незаконна анексія Криму і агресивні дії на сході України протиорічать усім нормам міжнародного права. НАТО настійно виступає за збереження територіальної цілісності України та визнає цю країну у межах її міжнародно визнаних кордонів, включаючи територіальні води. Альянс виступає проти нелегітимної анексії Криму та будь-якої тимчасової окупації.

Російська агресія має негативний вплив на навколишнє середовище, енергетичну та продовольчу безпеку, глобальну економіку і благополуччя мільйонів людей. НАТО виражає обурення від рішення росії припинити зернову угоду та обмежити український сільськогосподарський експорт, що

стосується численних людей в усьому світі. Альянс спільно з Європейським союзом і ООН прагне відновити ці угоди для забезпечення стабільності та продовольчої безпеки.

Від початку конфлікту НАТО підтримує Україну у важливих питаннях територіальної цілісності, політичної незалежності та безпеки. Рішучі кроки Альянсу, зокрема санкції проти Росії, підсилюють тиск на країну-агресора, спрямовані на зменшення військової загрози та відновлення міжнародного порядку.

Комісія Україна - НАТО відіграє важливу роль у вирішенні найбільш актуальних питань щодо безпеки України. Регулярні консультації та засідання Комісії є важливою платформою для обговорення загроз, з якими зіткнулася Україна, та для підтримки Альянсом цієї країни в умовах конфлікту [25].

Комісія збиралася на позачергові засідання після російської агресії в Криму і на сході України в 2014 році, після невиправданого застосування Росією військової сили проти українських кораблів біля Керченської протоки в листопаді 2018 року і під час загрозливого нарощування Росією військового потенціалу в квітні 2021 року. Інші позачергові засідання Комісії відбулися в штаб-квартирі НАТО в січні і лютому 2022 року і були присвячені нарощуванню Росією військової потужності і неспровокованому вторгненню в Україну. Протягом усієї війни НАТО і Україна продовжували консультиватися в рамках Комісії щодо безпекової ситуації і підтримки України з боку Альянсу. У липні 2023 року Рада Україна - НАТО, новостворена на Вільнюському саміті 2023 року, провела засідання в рамках механізму кризових консультацій у зв'язку з ескалацією Росії в Чорноморському регіоні [31].

НАТО непохитно солідарна з урядом і народом України в героїчному захисті своєї нації, своєї землі і наших спільних цінностей. Альянс повністю підтримує невід'ємне право України на самооборону, закріплене в статті 51 Статуту ООН. Члени НАТО залишаються непохитними у своїй відданості подальшому посиленню політичної і практичної підтримки України, яка продовжує захищати свою незалежність, суверенітет і територіальну цілісність

в межах міжнародно визнаних кордонів. НАТО продовжуватиме підтримувати Україну стільки, скільки буде потрібно.

Паралельно з політичною підтримкою, НАТО значно посилила практичну допомогу Україні після незаконної анексії Криму Росією у 2014 році. Міністри закордонних справ країн НАТО домовилися про конкретні заходи для зміцнення обороноздатності України та подальшого нарощування практичної підтримки на основі посилення існуючих програм співпраці і розробки нових ініціатив.

На Варшавському саміті НАТО у 2016 році ця допомога набула системного характеру у рамках Комплексного пакету допомоги. Він спрямований на реформування сектору безпеки і оборони України за стандартами НАТО та нарощування його спроможностей. За роки дії КПД НАТО надала Україні стратегічні консультації та практичну підтримку у реформуванні сектору безпеки і оборони, розвитку сил і засобів, підготовці персоналу [47].

Крім КПД, з 2014 року діють Цільові фонди НАТО для України у ключових сферах - командування і зв'язку, медичної реабілітації, професійного навчання тощо. Завершені фонди також сприяли реформам в оборонній сфері. Загалом НАТО істотно посилила оборонний потенціал України та її здатність протидіяти гібридним загрозам.

На саміті НАТО 2022 року в Мадриді члени Альянсу домовились про посилення КПД і надання ще більшої підтримки Україні. Посилена КПД включає ініціативи з надання Україні негайної, короткострокової, нелетальної військової допомоги, а також структури для посилення довгострокової підтримки з боку НАТО. Після Мадридського саміту члени Альянсу і партнери виділили понад 500 мільйонів євро на КПД.

Нелетальна допомога на основі нагальних потреб України.

В рамках Цільового фонду КПД для України з лютого 2022 року НАТО реалізовує проекти з надання підтримки в багатьох сферах, в тому числі:

- бойові пайки

- паливні матеріали (в тому числі авіаційне пальне)
- армійські черевики
- медичні засоби (в т.ч. аптечки і фармацевтичні препарати)
- військове навчально-тренувальне обладнання,
- детектори хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної (ХБРЯ) зброї та засоби захисту,
- обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів (ЗВП)
- обладнання для боротьби з безпілотниками і
- посилений супутниковий зв'язок.

На різних стадіях розробки і реалізації перебувають додаткові проекти, зокрема:

- подальша підтримка України в галузі С4 (командування, управління, зв'язок і комп'ютери)
- амфібійні мости і поромні системи,
- укриття і генератори,
- мобільні душові кабінки,
- мобільних пралень,
- обладнання для харчування,
- карети швидкої допомоги та пожежні машини,
- паливозаправники та цистерни,
- водовози,
- шини,
- акумулятори та
- зимовий одяг [106].

Паралельно з наданням НАТО нелетальної допомоги члени Альянсу значно посилили свою двосторонню підтримку і надання зброї, обладнання і тренувань, допомагаючи Україні відстоювати своє право на самооборону, закріплене в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Члени Альянсу також надають значну фінансову і гуманітарну допомогу, в тому числі приймаючи мільйони біженців в країнах Альянсу. Члени Альянсу домовились посилити

свою підтримку і надавати її стільки, скільки буде потрібно, щоб Україна перемогла.

Довгострокова підтримка України.

На Вільнюському саміті 2023 року члени Альянсу домовились про подальший розвиток КПД на багаторічну програму допомоги Україні, засновану на сталому і передбачуваному фінансуванні. Надана допомога допоможе відбудувати український сектор безпеки і оборони і продовжити перехід України до повної оперативної сумісності з НАТО, в тому числі перехід від радянських стандартів до стандартів, тренувань і доктрин НАТО. Члени Альянсу також допомагатимуть Україні долати фізичні і соціальні наслідки війни, в тому числі надаватимуть підтримку в розмінуванні і скоординованій медичній допомозі. НАТО і Україна також працюватимуть разом над уроками війни.

Представництво НАТО в Україні, створене у вересні 2015 року для нагляду за двома вже існуючими офісами, підтримує співпрацю на місцях. До його складу входять Центр інформації та документації НАТО (ЦІДН) і Офіс зв'язку НАТО (ОЗН) [100-101].

ЦІДН був відкритий у Києві в 1997 році з метою підтримки зусиль з інформування української громадськості про діяльність НАТО та переваги співробітництва між НАТО і Україною. НЦПД є частиною Відділу громадської дипломатії НАТО і був першим інформаційним офісом, створеним НАТО в країні-партнері і відкритим для широкої громадськості. Центр працює за трьома основними напрямками:

- підвищення обізнаності та розуміння НАТО в Україні
- інформування української громадськості про ключові заходи у сфері співробітництва Україна-НАТО; та
- надання консультацій та підтримки українським інституціям у сфері розвитку потенціалу стратегічних комунікацій.

З метою сприяння основній місії та діяльності НАТО в Україні, NIDC підтримує різноманітні проекти у сфері публічної дипломатії та комунікацій,

включаючи круглі столи, семінари, конференції та мультимедійні проекти [101].

Офіс зв'язку НАТО був заснований у Києві в 1999 році і відіграє ключову роль у сприянні співробітництву між Україною та НАТО. Його основні пріоритети включають:

- підтримання контактів з українськими міністерствами та відомствами
- консультування українських органів влади з питань діяльності на підтримку партнерства і реформ Україна-НАТО, зокрема міністерств закордонних справ, оборони і внутрішніх справ, Ради національної безпеки і оборони, Служби безпеки України, парламенту і неурядових організацій
- посилення політичного і практичного діалогу між НАТО і Україною; підтримка контактів між НАТО і українськими цивільними і військовими органами влади і радниками [106].

Представництво НАТО в Україні відіграє провідну роль у наданні консультацій стратегічного рівня в рамках Комплексного пакету допомоги НАТО для України.

Починаючи з 2014 року, після незаконної анексії Криму Росією, співпраця між НАТО і Україною була інтенсифікована в критично важливих сферах. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року НАТО і члени Альянсу надали Україні безпрецедентний рівень підтримки.

Але підтримка України і діяльність НАТО в партнерстві з країною розпочалась не в 2014 чи 2022 році - практична співпраця між НАТО і Україною триває з 1990-х років. Протягом цих років співпраця України з НАТО була взаємовигідною і охоплювала широкий спектр діяльності - від розбудови спроможностей і взаємосумісності України з силами НАТО до сприяння реформам в оборонному і пов'язаному з ним секторі безпеки України і підтримки невійськових заходів, таких як спільні наукові дослідження і публічна дипломатія.

На додаток до описаних вище проектів Цільового фонду РСАП, співпраця НАТО з Україною здійснюється в рамках наступних програм та ініціатив:

Платформа Україна-НАТО з протидії гібридній війні,
Група консультативної підтримки з питань стійкості,
Процес планування та оцінки Партнерства заради миру (ПЗМ),
процес НАТО з розбудови доброчесності (ВІ) і щорічна спеціальна програма з ВІ,

Програма НАТО з удосконалення військової освіти (DEEP),
Програма обміну даними про повітряну обстановку,
Робочий план Військового комітету з Україною,
Програма оцінки та зворотного зв'язку Концепції оперативних спроможностей,

Програма «Наука заради миру і безпеки» (SPS) та багато інших ініціатив, організованих через консультативну місію Представництва НАТО в Києві [106].

Крім того, співпраця була організована в рамках декількох підгруп Комісії Україна-НАТО, зокрема Спільна робоча група Україна-НАТО з питань воєнної реформи (СРГВР), Спільна робоча група з оборонно-технічного співробітництва (СРГ ОТС) [31].

Україна також надає підтримку операціям і місіям під проводом НАТО, посилюючи оперативну сумісність українських військ зі збройними силами НАТО.

Російсько-українська війна проявила нові методи, які активно використовуються сторонами використання кібератак, дезінформації та інших гібридних методів, стають одним із ключових напрямків боротьби. У 2016 році на саміті НАТО в Варшаві була створена Платформа Україна-НАТО з протидії гібридній війні. Ця платформа спрямована на виявлення та протидію гібридним загрозам, покращення стійкості суспільства та розвиток механізмів для цього [13].

Група консультативної підтримки з питань стійкості (RAST) працює над заходами у сфері цивільної готовності та стійкості країни, зокрема, захисту енергетичної інфраструктури та населення. Україна активно залучається до навчань з реагування на кризи та координації реагування на надзвичайні ситуації в рамках Євроатлантичного центру НАТО.

Участь в Процесі планування та оцінки Партнерства заради миру (ПЗМ) допомагає Україні планувати реформи у секторі безпеки та оборони, покращити спроможність військ співпрацювати з Альянсом у кризових ситуаціях, а також приймати військові справи і тренування на своїй території.

Ініціатива НАТО з розбудови доброчесності (BI) спрямована на підвищення доброчесності і прозорості у секторі оборони і безпеки. Україна бере участь у програмі, спрямованій на покращення управління оборонними ресурсами та формування організаційної культури доброчесності.

Програма вдосконалення військової освіти (DEEP) допомагає Україні покращити систему військової освіти та підготовки військових кадрів, зосереджуючись на розвитку навчальних закладів та вдосконаленні методик навчання. За 10 років роботи в рамках програми було реалізовано понад тисячу навчально-підготовчих заходів [106].

Ці ініціативи та програми спрямовані на підвищення стійкості України та її здатності протистояти гібридній війні та іншим загрозам.

Програма обміну даними про повітряну обстановку

Україна приєдналася до програми обміну даними про повітряну обстановку в липні 2006 року. Вона підвищує обізнаність і безпеку польотів шляхом взаємного обміну даними про повітряну обстановку, що покращує оперативну ефективність протиповітряної оборони завдяки ідентифікації, класифікації і потенційному відведенню повітряних суден від лінії зіткнення. Ця спроможність набула особливої оперативної актуальності і користі після подальшого вторгнення Росії на територію України з лютого 2022 року. НАТО тісно співпрацює з Україною з метою надання найактуальнішої інформації.

План роботи Військового комітету з Україною

Участь у широкому спектрі військових заходів і навчань, передбачених Робочим планом Військового комітету з Україною, спрямована на покращення оперативної сумісності і оперативних спроможностей Збройних сил України, а також робить значний внесок у поточні реформи у сфері безпеки і оборони.

Програма оцінки та зворотного зв'язку Концепції оперативних спроможностей НАТО

Активна участь України в Програмі НАТО з оцінки та зворотного зв'язку щодо Концепції оперативних спроможностей сприяє подальшому розвитку Збройних сил, а також дозволяє Альянсу формувати індивідуальні пакети сил і засобів, які можуть бути розгорнуті на підтримку операцій і місій під проводом НАТО [106].

Програма «Наука заради миру і безпеки» (SPS)

Україна бере активну участь у програмі НАТО «Наука заради миру і безпеки» (SPS) з 1991 року. Спільна робоча група з наукового та екологічного співробітництва сприяє визначенню пріоритетних напрямів практичного наукового співробітництва в рамках програми SPS. Починаючи з 2014 року, у відповідь на кризу в Україні, співпраця у сфері цивільної науки і технологій, пов'язаних з безпекою, була посилена, і з того часу Україна стала найбільшим бенефіціаром Програми SPS. Провідними сферами співпраці з Україною в рамках SPS є передові технології, боротьба з тероризмом, захист від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних (CBRN) агентів, а також енергетична та екологічна безпека. Серед цих заходів варто відзначити участь України в програмі DEXTER, в рамках якої розробляється інтегрована система виявлення вибухових речовин і вогнепальної зброї в громадських місцях [103].

Інші ініціативи

На додаток до перелічених вище програм, Україна бере участь у багатьох інших ініціативах, організованих через консультативну місію Представництва НАТО в Україні. НАТО підтримує Україну у виконанні Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека».

Створено правову базу, яка дозволяє НАТО і Україні розвивати оперативну співпрацю, зокрема Угоду про статус сил Партнерства заради миру (ПЗМ) (набула чинності в травні 2000 року); Угоду про підтримку з боку приймаючої сторони (ратифікована в березні 2004 року); Угоду про стратегічні повітряні перевезення (ратифікована в жовтні 2006 року) [106].

У червні 2020 року Україна отримала статус Партнера з розширеними можливостями (EOP). Це статус, який надається учасникам Ініціативи оперативної сумісності партнерств НАТО, які зробили особливо значний внесок в операції НАТО та інші цілі Альянсу. Статус EOP виконує роль фасилітатора, надаючи Україні преференційний доступ до інструментарію оперативної сумісності НАТО, в тому числі до навчань, тренувань, обміну інформацією та ситуативної обізнаності. Іншими EOP є Австралія, Грузія, Йорданія, Швеція і Швеція.

Україна також розбудовує спроможність і оперативну сумісність шляхом участі в Силах реагування НАТО.

Спільна робоча група Україна - НАТО з питань воєнної реформи (JWGDR).

Співпраця між НАТО і Україною в галузі реформування сектору оборони і безпеки є більш широкою, ніж з будь-якою іншою країною-партнером. Спільна робоча група Україна - НАТО з питань воєнної реформи (JWGDR) є основним центром співпраці в цій сфері.

Створена у 1998 році під егідою Комісії Україна - НАТО, JWGDR реалізує ініціативи у сфері цивільно-військових відносин, демократичного нагляду та цивільного управління збройними силами та іншими органами сектору безпеки, оборонного планування, розробки політики, стратегії та концепцій національної безпеки [31].

JWGDR дозволяє Україні використовувати значний досвід і знання країн-членів Альянсу, а також слугує інструментом, через який члени Альянсу можуть надавати допомогу. Вона також забезпечує інституційну основу для співпраці НАТО з міністерствами і відомствами, які беруть участь у

впровадженні реформи сектору безпеки і оборони в Україні. До них належать Рада національної безпеки і оборони, міністерства закордонних справ і оборони, Національна гвардія, Прикордонна служба, Служба безпеки України, Верховна Рада (український парламент) та інші.

Усі країни-члени НАТО та Україна представлені на засіданнях JRGDR, а відповідні країни-партнери та представники громадянського суспільства запрошуються до JRGDR на індивідуальній основі [106].

Спільна робоча група Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва (СРГОПТС)

Починаючи з 2004 року, Спільна робоча група Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва (СРГ ОТС) працює над посиленням співпраці у сфері розвитку сил і засобів, процесів закупівель оборонного обладнання та розробки технічних стандартів. Це включає стандартизацію, кодифікацію, логістику та управління життєвим циклом, а також співпрацю з Конференцією національних директорів з питань озброєнь НАТО та Науково-технічною організацією НАТО. Ця Спільна робоча група також є форумом, на якому обговорюються зусилля України з реформування оборонної промисловості.

Війна на Сході України призвела до активізації співробітництва країни з НАТО, особливо у 2015 році, коли відбувалися інтенсивні обговорення. Візит генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга в Україну у 2015 році виявився істотним, оскільки під час цієї події було укладено Спільну заяву щодо посилення оборонного та технічного співробітництва між Україною та НАТО. Цей документ визначає основні напрямки співпраці та спрямований на підвищення сумісності в сфері озброєння та надання консультаційної підтримки у питаннях реформування оборонно-промислового комплексу та ефективного забезпечення його потреб у сфері безпеки та оборони [23]. У

2016 році, одним із найважливіших результатів практичної взаємодії України та НАТО стало завершення Комплексного огляду сектору безпеки та оборони, схвалення Концепції розвитку сектору та Стратегічного оборонного

бюлетеня України, розробленого за підтримки експертів Альянсу. Згідно з Указом Президента України від 6 червня 2016 року, було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». В червні 2017 року Верховна Рада України прийняла закон, який знову зробив вступ країни до НАТО стратегічним пріоритетом, а 7 лютого 2019 року набуття членства в альянсі було закріплено в Конституції України У річній національній програмі – 2020 були визначені пріоритети, включаючи досягнення відповідності критеріям членства в НАТО, переведення сектору безпеки й оборони України на стандарти НАТО та зміцнення демократичного цивільного контролю [84].

12 червня 2020 року за рішенням Північноатлантичної ради Україну було визнано партнером з розширеними можливостями, що стало частиною ініціативи НАТО з оперативної сумісності з партнерами. З того часу Україна має статус партнера НАТО в рамках Ініціативи оперативної сумісності партнерства і здійснює вагомий внесок до операцій під егідою НАТО та інших завдань Альянсу. У вересні 2020 року Президент України Володимир Зеленський ухвалив нову Стратегію національної безпеки України, що забезпечує основу для поглиблення особливого партнерства між Україною та НАТО з метою набуття країною членства в Альянсі [80].

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Починаючи з цього часу, як НАТО, так і держави-члени Альянсу, надають Україні надзвичайну допомогу. Під час Мадридського Саміту 28–30 червня 2022 року, який відбувся на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну, Президент України Володимир Зеленський взяв участь у форматі відеозвернення. На саміті було переглянуто Комплексний пакет допомоги для України, спрямований на коротко-, середньо- і довгострокову підтримку Української держави. Це включало перехід від радянської зброї до сучасних зразків та покращення взаємодії з НАТО, а також надання оборонної (нелетальної) та гуманітарної допомоги через Трастовий фонд НАТО та Євроатлантичний координаційний центр [106]. Інформування

громадськості про співробітництво України з НАТО відбувається на основі відповідної Концепції та річних планів заходів. У серпні 2021 року Указом Президента України була введена в дію Стратегія комунікації державної політики євроатлантичної інтеграції до 2025 року [87].

Під час військового вторгнення Росії в Україну, НАТО стала платформою для обговорення та сприяння новому формату забезпечення оборонної підтримки України через створення Контактної групи під проводом США, формату «Рамштайн». Ця група об'єднує близько 50 країн [30]. Держави-члени НАТО значно збільшили більш ніж двосторонню підтримку та продовжують постачати зброю для забезпечення самооборони України, що закріплено у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Вони також надають фінансову та гуманітарну допомогу та приймають українських біженців [106].

За останні роки іноземні радники передають міжнародний досвід Збройним Силам України, сприяючи уникненню можливих помилок у процесі реформ. Це допомогло армії значно покращити систему керівництва силами оборони та управління. 30 вересня 2022 року Україна подала заявку на вступ до НАТО у пришвидшеному порядку. Верховна Рада України ухвалила закон про ратифікацію меморандуму щодо співробітництва з питань консультацій, управління, зв'язку, розвідки, спостереження та рекогносцировки в межах програми НАТО ПЗМ [106].

На сучасному етапі відносин ключовим органом співпраці виступає Рада Україна – НАТО. Рада є спільним органом, де Україна та країни НАТО засідають як рівноправні партнери. Мета Ради - просування політичного діалогу, взаємодії, співпраці та євроатлантичної інтеграції України. Рада забезпечує проведення консультацій, ухвалення спільних рішень та заходів. Вона також є механізмом для кризових консультацій.

Рада Україна-НАТО була створена на Вільнюському саміті НАТО у 2023 році як частина пакету заходів з наближення України до членства в Альянсі. Цей пакет також включає програму допомоги для досягнення оперативної

сумісності ЗСУ з НАТО та підтвердження перспективи набуття Україною членства за сприятливих умов.

У Раді Україна та країни НАТО беруть участь на рівноправних засадах. Засідання Ради можуть проходити на різних рівнях - від глав держав до військових. Інавгураційне засідання Ради відбулося у липні 2023 року за участі Президента Зеленського.

Рада замінила Комісію Україна-НАТО, яка існувала з 1997 року та відповідає за розвиток відносин. Перехід до Ради демонструє зміцнення політичних зв'язків та інтеграцію України з НАТО. Раду очолює Генсек НАТО. Вона може скликатися для проведення кризових консультацій [31].

У листопаді 2023 року відбулась перша в історії зустрічі Ради НАТО-Україна на рівні глав МЗС схвалили програму для України на 2024 рік, спрямовану на підготовку держави до вступу в Альянс.

Програма на 2024 рік має широкий спектр завдань, охоплюючи сфери енергетичної безпеки, інновацій та оперативної сумісності. Важливою частиною цієї програми є трансформація комплексного пакета допомоги НАТО в багаторічну програму, спрямовану на підтримку України в переході від радянських стандартів до стандартів НАТО, а також досягнення повної сумісності її збройних сил зі стандартами Альянсу. Це важливий крок для забезпечення тісної взаємодії та підтримки з боку НАТО.

Заяви генсека НАТО Єнса Столтенберга про успіхи України в контрнаступі та поразці РФ на полі бою - це важливі визнання, особливо щодо виграшу України як суверенної, незалежної та демократичної нації [106].

Рекомендації щодо пріоритетних реформ в Україні, включаючи боротьбу з корупцією, підтримку прав людини та прав меншин, свідчать про те, що НАТО готова підтримувати Україну на її шляху до членства в Альянсі.

Оскільки програма фокусується на підвищенні оборонних спроможностей та безпеки країни, уряд України визначив ключові напрями, включаючи розвиток сектору безпеки та оборони за стандартами НАТО, а також вдосконалення системи управління та контролю.

Цільовий характер програми, зосереджений на демократичному контролі над силами безпеки, доброчесності та трансформації сектору оборони, свідчить про рішучість України досягти взаємосумісності та готовності до майбутнього членства в НАТО.

Створення Ради Україна – НАТО відкриває новий, більш продуктивний етап у відносинах між Україною та Альянсом. Цей формат сприятиме поглибленню співпраці та забезпечить Україні можливість активно брати участь у прийнятті рішень.

Раніше функціонувала Комісія Україна – НАТО, яка виконувала важливі завдання щодо оцінки відносин та розвитку співпраці. Її функції були розширені, але з переходом до Ради динаміка змінилася. Тепер Україна матиме можливість брати участь у засіданнях на рівні всіх членів НАТО, що відкриє шлях для більш ефективних обговорень та прийняття рішень.

Новий формат Ради Україна – НАТО дозволить Україні скликати засідання у будь-який час, а також брати участь у засіданнях інших комітетів НАТО, що є важливим моментом для обговорення багатьох питань безпеки та оборони.

Ця рада також може стати майданчиком для обговорення не лише реформ, а й взаємних інтересів безпеки, таких як гібридні загрози чи оборонна промисловість. Це важливий крок для України, який дозволить активно брати участь у процесі управління шляхом до членства в НАТО та підготовці до цього історичного моменту [36].

Такий формат має великий потенціал, але його успіх залежатиме від взаємодії між Україною та членами Альянсу. Важливо використати цю можливість для обміну досвідом та здобуття нових знань, особливо в контексті сучасних воєнних викликів та загроз.

Ця Рада може стати ключовим інструментом співпраці, спільного прийняття рішень та сприяти змінам у правилах гри, які означатимуть поглиблення партнерства та наближення України до членства в НАТО.

Ще один формат співробітництва між країнами членами НАТО та Україною є формат Рамштайн. Серія зустрічей у форматі Рамштайн стала важливим міжнародним механізмом для координації воєнної допомоги та підтримки України в її боротьбі проти Росії. Ці зустрічі відбулися на базі американської авіабази Рамштайн в Німеччині та сприяли обговоренню поставок військової техніки та зброї Україні з метою прискорення закінчення конфлікту.

Учасники зустрічей обговорювали питання надання різних видів озброєння, включаючи артилерію, протикорабельні ракети, ударні вертольоти та інше. Країни-учасниці зустрічей зобов'язалися надати Україні значну кількість військової допомоги, включаючи фінансову підтримку, поставки озброєння та боєприпасів.

Ці зустрічі стали ефективним механізмом для обговорення й узгодження планів підтримки України після закінчення конфлікту та перемоги. Країни-учасниці зустрічей домовилися передати різноманітні види озброєння та військової техніки, включаючи системи ППО, артилерію та інше обладнання [106].

За результатами цих зустрічей Україна отримала значну кількість військової допомоги від різних країн, таких як США, Іспанія, Канада, Польща, Німеччина, Швеція, Греція та інші. Ця підтримка включала передачу важливих бойових систем, боєприпасів та іншого обладнання, яке сприятиме українським збройним силам в боротьбі проти ворога.

Незважаючи на плідну співпрацю та позитивний досвід розвитку стосунків протягом останніх 30 років, актуальним залишається питання членства України у НАТО.

Аргументи як за, так і проти членства України в НАТО складають складний контекст, в якому враховуються різні аспекти. Однією з основних перешкод до членства є внутрішні проблеми України, такі як рівень корупції, нестабільність, а також певні складнощі у військовій організації.

За:

Безпека та обороноздатність: Вступ до НАТО може забезпечити Україні більшу безпеку через гарантії колективної оборони та підтримку від інших членів у випадку агресії.

Стабільність: Членство у НАТО може допомогти Україні зберегти політичну та військову стабільність, особливо у контексті геополітичної напруженості з Росією.

Спільна оборона: Участь у спільних військових операціях та обмін досвідом може підвищити військові можливості та професіоналізм Збройних Сил України.

Проти:

Внутрішні проблеми: Корупція, нестабільність та проблеми демократії можуть стати перешкодою для прийняття в НАТО, оскільки Альянс очікує від своїх членів певний рівень демократії та правової стабільності.

Військова сумісність: Є питання щодо сумісності українських військ зі стандартами НАТО та їхньою готовністю до участі у спільних операціях.

Геополітична напруга: Вступ України в НАТО може подальше загострити відносини з Росією та призвести до більшої ескалації конфлікту [29].

Розглядаючи аргументи щодо вступу України до НАТО можна виокремити декілька груп аргументів. Перша, яка стосується військових аспектів та сумісності зі стандартами НАТО, дійсно має одне з ключових значень. За різними оцінками, зараз така сумісність сягає 90%. Тим більше, що сьогодні нові стандарти військової організації, перевірка їхньої ефективності закладаються на полі бою в Україні. Не виключено, що за підсумками російсько-української війни саме НАТО, а не Україні доведеться вносити зміни в стандарти, використовуючи власне український військовий досвід.

Щодо другої групи, це важливість боротьби з корупцією та удосконалення демократичних інститутів. Показники розвитку демократії, прозорості та боротьби з корупцією - ключові фактори, які можуть вплинути на ставлення НАТО до можливого вступу.

Зараз спостерігається поступовий розвиток антикорупційних заходів в Україні після подій 2004 та 2014 років, а також деякі позитивні трансформації в державі. Це дійсно важливо, оскільки це свідчить про зусилля країни у напрямі поліпшення своїх внутрішніх систем.

Також, важливим є зв'язок між європейською інтеграцією та вступом до НАТО. Це два різні напрями, але обидва спрямовані на розвиток та забезпечення безпеки України.

Ситуація щодо можливого вступу України до НАТО вкрай складна через кілька ключових аспектів. Один з них – російсько-українська війна. Залучення 5 статті Вашингтонського договору відносно агресії на Україну може вимагати реальної військової дії від членів НАТО, що представляє вкрай складну ситуацію через різноманітні ризики та наслідки цієї дії [53].

Крім того, майбутня геополітична невизначеність після можливої перемоги України над Росією або навіть можливість збереження російської імперії створюють додаткові аспекти невизначеності для лідерів країн-членів НАТО.

У контексті таких викликів важливо розглядати можливі стратегії, які можуть сприяти українським євроатлантичним перспективам, враховуючи всі вищезазначені аспекти, щоб знайти баланс між безпекою регіону, геополітичними ризиками та загальними інтересами.

Таким чином, протягом 2014 – 2023 років отримали подальший розвиток основні напрями співробітництва що розвивались протягом попереднього етапу. Продовжила роботу Комісія Україна – НАТО, яка у 2023 році була трансформована у Раду Україна – НАТО. Особливий пріоритет в цей час залишається за військовим та оборонним співробітництвом, але особливого розвитку набувають і інші програми та ініціативи спрямовані на підвищення стійкості України та її здатності протистояти гібридній війні та іншим загрозам. Ключовим питання залишається вступ України до НАТО.

ВИСНОВКИ

Відносини між Україною та НАТО набувають стратегічного значення для гарантування миру і безпеки в Європі. Співробітництво, яке націлене на захист обох сторін від потенційних загроз і реальних небезпек, є взаємовигідним. Для НАТО Україна виступає цінним партнером у проведенні миротворчих операцій і фактором стабілізації в Центрально-Східній Європі, а для України Альянс довгий час був джерелом різних форм матеріально-технічної допомоги. З початком подій 2014 року Україна перетворилася на «реципієнта» і «споживача безпекових послуг» НАТО та його країн-членів у різних формах, що доповнюють її власний опір російській агресії. При цьому, беручи участь в операціях НАТО, Україна залишається контрибутором міжнародної безпеки.

Євроатлантична інтеграція України представляє собою послідовний процес розбудови відносин з метою вступу до НАТО. Членство в Альянсі сприятиме ще глибшій взаємодії з іншими державами-членами, враховуючи нові виклики в національній і міжнародній безпеці.

Співвідношення різних періодів у взаєминах України із НАТО не повністю висвітлюють всі їх особливості. Період 1991-2013 років, який вважається попереднім, історичним етапом «становлення відносин», розглядаємо як передумову для сучасного співробітництва. А сучасний етап, розпочинаючи з 2014 року і закінчуючи 2021 роком, враховує змінений характер їхніх взаємин після російської агресії проти України.

Дослідження безпекового співробітництва між Україною та НАТО використовує різноманітні джерела, включаючи двосторонні договори і угоди, нормативно-правові акти України, стратегії НАТО та інші офіційні документи сторін. Значущим джерелом для аналізу останніх подій і фактів співпраці є також матеріали преси та інформаційних агентств. До цього додається обширна

колекція наукових праць, що докладно досліджують взаємини між Україною та НАТО.

Науковці присвятили значний обсяг своїх досліджень аналізу відносин Україна–НАТО, а їхні висновки та спрямованість періодично коригувалися відповідно до змін зовнішньополітичного курсу України.

Співпраця між Україною та НАТО, яка триває протягом тривалого часу, визначається численними чинниками. З боку НАТО, інтерес до України обумовлений геополітичним розташуванням країни та бажанням розширити зону безпеки на схід, створюючи підґрунтя для приєднання сусідніх держав Центрально-Східної Європи. З точки зору України, її прагнення до «участі в загальноєвропейському процесі» еволюціонувало в прагнення до інтеграції в європейську систему колективної безпеки.

Період 1991-2013 років позначився формуванням різноманітних інститутів двосторонніх відносин та розвитком чисельних програм співробітництва. На цей період припадає діяльність Комісії Україна – НАТО, яка забезпечувала форум для проведення консультацій між країнами – членами НАТО та Україною з питань безпеки.

Під егідою Комісії Україна – НАТО також діяла низка спільних робочих груп, які опікувалися конкретними напрямками, зокрема такими, як оборонна реформа та реформа сектору безпеки, озброєння, економічна безпека і співробітництво у галузі науки і довкілля. Поряд із комітетами у форматі Комісії, ці спільні робочі групи здійснювали підготовку її засідань на вищому рівні.

Важливим фактором взаємодії стали Річні національні програми, які змістовно відповідали ПДЧ в НАТО, вони стали інструментом євроатлантичної інтеграції України, дієвість і ефективність якого має продемонструвати сучасне українське суспільство.

Крім цього значне місце у відносинах посідала співпраця в рамках програми «Партнерство заради миру», Співпраця в рамках якої включає в себе не лише військові навчання та участь в миротворчих операціях, але й тісну

співпрацю в галузі захисту екології, вирішення загальних та індивідуальних проблем в наслідок стихійного лиха, та взаємні консультації в різних аспектах, і головне перепідготовка військових, які були звільнені після скорочення військового контингенту країни.

В наступний період відносин, головним фактором виступає російсько-українська війна та повномасштабне вторгнення росії на Україну. В цей період відбувається еволюція основних структур співробітництва у 2023 році Комісія Україна – НАТО була реформована у Раду Україна – НАТО. Також, окремим напрямком співпраці став формат Рамштайн. Військова складова набула найбільшого значення.

Поглиблення співпраці з Альянсом є вкрай важливим для України з кількох причин.

По-перше, це дозволяє зміцнити національну безпеку України та протистояти зовнішній агресії, що стало особливо актуальним після повномасштабного вторгнення росії. За роки війни ЗСУ суттєво зміцнилися завдяки переходу на стандарти НАТО та освоєнню західних озброєнь.

По-друге, співпраця з НАТО сприяє розвитку вітчизняного законодавства та демократичних інститутів відповідно до європейських норм. Це важливо для утвердження прав людини, верховенства права та євроінтеграції України.

По-третє, Україна отримує від НАТО допомогу у реформуванні оборонного сектору, розвитку сумісності збройних сил, що підвищує обороноздатність держави.

По-четверте, членство в НАТО дасть Україні гарантії безпеки на основі статті 5 Вашингтонського договору.

Таким чином, розвиток партнерства з НАТО є стратегічним національним інтересом України для зміцнення безпеки, проведення реформ та євроатлантичної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник: У 2-х кн. Ужгород: Ліра, 2008. Кн. 2. 323 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 11).
2. Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 01.12.2023).
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. – Львів-Івано-Франківськ, 2000.
4. Брежнєва Т. Україна-НАТО: безпека через партнерство та співробітництво. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n77texts/77-zmist.htm> (дата звернення: 01.12.2023).
5. Велігодський Д.В., Мальцева Є.В. Особливості нормативно-правового регулювання співробітництва України з НАТО у 1991-2004 роках URL: http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/002_veligod.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
6. Вибрані основоположні документи НАТО та України – НАТО. К.: «Інсайт-плюс», 2006. – 95 с.
7. Власюк О.С., Бодрук О.С., Парахонський Б.О. Україна – НАТО: Сучасний стан відносин та перспективи розвитку / *Національний інститут проблем міжнародної безпеки*. К.: ППД «Фоліант», 2008. 352 с.
8. Власюк О.С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія. К. : НІСД, 2017. 304 с.
9. Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 15.06. 2004р. № 648 URL://[https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004) (дата звернення: 01.12.2023).
10. Войціховський А. В. Співробітництво України з НАТО у миротворчій діяльності. *Право і безпека*. 2009. № 3. С. 24-29.

<https://dspace.univd.edu.ua/items/a7619b3f-60f3-4437-b214-94bea5eb6b80>

(дата звернення: 01.12.2023).

11. Вступ до НАТО: 20 проти 6 на користь України. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/05/29/3111403/> (дата звернення 01.12.2023).
12. Вступне слово Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга на прийомі з нагоди святкування 70-ї річниці НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/opinions_165208.htm?selectedLocale=uk ((дата звернення: 01.12.2023).
13. Гібридна війна Росії: виклик і загроза для Європи. URL: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf. (дата звернення: 01.12.2023).
14. Гончаренко О. М., Лисицин Е. М., Вагапов В. Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України. *Наука і оборона*. 2012. № 1. С. 18-24.
15. Горбулін В.П.. Україна в глобальних вимірах сучасного світу (виступ на міжнародному форумі. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/academicain_Horbulin_report_june2017_Ukraine_global_politics.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
16. Грачевська Т.О. Особливості нормативно-правової регламентації двостороннього співробітництва України і НАТО *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2017. С.42-46.
17. Гриськова А.М. Участь України в програмі НАТО «Партнерство заради миру» URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2008/93-80-12.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
18. Громадська думка щодо вступу в НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/inform-center/gromadsyuka-dumka-shhodo-vstupu-v-nato> (дата звернення: 01.12.2023)..

19. Дем'янчук Ю. На шляху до НАТО: сучасні виклики та перспективи реалізації політики безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»* 2019. №46. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10360> (дата звернення: 01.12.2023).
20. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Імідж України у внутрішньополітичних і геополітичних контекстах сучасності *Studia Politologica Ucraino-Polonia. Вип.4. Житомир-Київ-Краків* : ФОП Євенок О.О., 2014. С. 93–101.
21. Довідник НАТО. – Брюссель, 2006. – 383 с.
22. Дробіт В. М. Операції НАТО. К. : Т-во «Знання» України, 2007. 24 с. URL: <http://institute.sivertraining.org.ua/nato/14.7.pdf>. (дата звернення: 01.12.2023).
23. Желізняк І. Трансформація та розширення НАТО: порядок денний та послідовність дій для України. *Наук. інформ.-аналіт. Центр НАТО Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника*. 2009.
24. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні» (4 лютого 2016 р). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/989-19> (дата звернення: 01.12.2023).
25. Із спільної заяви Комісії Україна – НАТО 31.10.2019, Київ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2809699-spilna-zaava-komisii-ukraina-nato.html> (дата звернення: 01.12.2023).
26. Імплементативна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації (набрала чинності 16 лютого 2016 р.) URL: http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Medical_RehabilitationUkr.pdf. (дата звернення: 01.12.2023).
27. Імплементативна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки (ОНП) про перезахоронення радіоактивних відходів,

- що утворилися внаслідок виконання військових програм колишнього СРСР в Україні (2013 р.) URL: http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Ugoda_UKR.pdf. (дата звернення: 01.12.2023).
28. Їжак О.І. Членство України в НАТО: можливі строки, процедури та вплив на стосунки з ЄС URL: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/161.htm>. (дата звернення: 01.12.2023).
29. Каденюк Л. Україна і НАТО: зобов'язання та ризики на тлі «позитивів» і стандартів. К.: Бізнесполіграф, 2009. 32 с.
30. Коваль Г. В. Організація північноатлантичного договору: зміст і характер діяльності URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/3.pdf>. (дата звернення: 01.12.2023).
31. Комісія Україна – НАТО (1997 – 2023 рр.) URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm (дата звернення: 01.12.2023).
32. Кордон М.В. Військове співробітництво Україна-НАТО URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6797/1/%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
33. Корнієнко В.О. Україна — НАТО: стан, проблеми та перспективи взаємовідносин. Україна в Європі і світі. Ел. навч. посібник. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/07.html> (дата звернення 01.12.2023).
34. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО: Інтеграційні перспективи України / за ред. І .І. Жовква. К., 2007. URL: http://www.kas.de/wf/doc/kas_10203-1522-1-30.pdf?070504093003. (дата звернення: 01.12.2023).

35. Кулик Т. Об'єднана розвідка, спостереження та рекогносцировка як пріоритетна сфера трансформації НАТО Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2023. Вип. 35–36. С. 100-110.
36. Лавренюк П. Україна-НАТО: особливе партнерство в особливий період. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2261180-ukrainanato-osoblive-partnerstvo-vosoblivij-period.html> (дата звернення: 01.12.2023).
37. Левик Б. Участь пострадянських республік у миротворчих операціях ООН та НАТО URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Skhid_2014_4_15.pdf . (дата звернення: 01.12.2023).
38. Ліпкевич С.Я. Правові аспекти співробітництва України з НАТО. URL://http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
39. Мартинов А.Ю. Партнерство заради миру. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Partnerstvo_zarady (дата звернення: 01.12.2023).
40. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні (7 травня 1997 р.)URL://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019 (дата звернення: 01.12.2023).
41. Меморандум про взаєморозуміння щодо планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф між Міністерством України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Організацією Північноатлантичного договору (16 грудня 1997 р.) URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950_004 (дата звернення: 01.12.2023).
42. Місце України в НАТО. К.: Центр «Демократичні ініціативи», 2006. 252 с.

43. НАТО — сила, що захищає мирних громадян / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми. К. : ВСВСДГО, 2019. 164 с.
44. Окремі аспекти відносин Україна – НАТО. К.: 2016. 208 с.
45. Операції та місії НАТО. URL : http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_52060.htm. (дата звернення: 01.12.2023).
46. Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова ВР України від 02.07. 1993р. №3360-ХІІ URL:// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 01.12.2023).
47. Основні рішення Варшавського саміту/ Бюлетень НАТО вересня 2016: Управління громадської дипломатії НАТО - служба преси та URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160923_1609-factsheet-warsaw-summit-key-ukr.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
48. Палій О. Навіщо Україні НАТО? URL: http://old.ippo.edu.te.ua/files/gromad_osvita/euro_integracia/euroatlant_integr_ukr/06_navischo.pdf. (дата звернення: 01.12.2023).
49. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / За загальною ред. О. І. Соскіна. К.: Видавництво «Інститут трансформації суспільства», 2017. 336 с.
50. Партнерство заради миру. Рамковий документ. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001 (дата звернення: 01.12.2023).
51. Питання Воєнної доктрини України. Указ Президента України від 21.04. 2005 р. № 702/2005 URL:[https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/702/2005](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702/2005) (дата звернення: 01.12.2023).
52. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура та відносини з Україною: навчальний посібник / кол. авт.; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 604 с. URL:

- http://www.center.gov.ua/component/k2/item/download/102_75d158664c437a3a3b7e5af8be51518c. (дата звернення: 01.12.2023).
53. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення: 01.12.2023).
54. План дій Україна-НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 01.12.2023).
55. План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) від 24 квітня 1999 р. // Вибрані основоположні документи НАТО та Україна-НАТО. К.: ТОВ «Інсайтплюс», 2006. С.32.
56. Політика «відкритих дверей» та План дій щодо членства в НАТО. URL: <https://ukrainenato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/action-plan> (дата звернення: 01.12.2023).
57. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у сфері національної безпеки: Розпорядження Президента України від 07.09.2017. URL: <http://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086> (дата звернення: 01.12.2023).
58. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості. Закон України від 23.12. 2014р. № 35-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#> (дата звернення: 01.12.2023).
59. Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України. Закон України від 08.06. 2017р. № 2091-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2091-19> (дата звернення: 01.12.2023).
60. Про внесення змін до Конституції України. Закон України від 07.02. 2019р. № 2680-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 01.12.2023).

61. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року. Указ Президента України N1209/98 URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209/98> (дата звернення: 01.12.2023).
62. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. №2411-VI (Редакція від 08.07.2018) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 01.12.2023).
63. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки. Указ Президента України від 21.02.2017р. №43/2017 URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2017> (дата звернення: 01.12.2023).
64. Про національну безпеку України: Закон України від 21.07.2018 р. № 2469-VIII . URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.12.2023).
65. Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору. Указ Президента України від 13.03. 2006р. №215/2006 URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2006> (дата звернення: 01.12.2023).
66. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06. 2003р. № 964-IV URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 01.12.2023).
67. Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО. Постанова ВР України від 21.11.2002р. №233 URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV> (дата звернення: 01.12.2023).

68. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО. Указ Президента України від 24.02. 2021р. №72/2021 URL://<https://www.president.gov.ua/documents/722021-36825> (дата звернення: 01.12.2023).
69. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року. Указ Президента України від 06.06 2016р. №240/2016 URL://<https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення: 01.12.2023).
70. Програма «Партнерство заради миру» URL: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50349.htm. (дата звернення: 01.12.2023).
71. Речич С.Л. Воєнно-політичне співробітництво Збройних Сил України з НАТО (1991–2009 рр.) (автореф. дис. ... канд. іст. наук). Київ, 2012, 18 с.
72. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік. Затверджена Указом Президента України від 28.03. 2018р. № 89/2018 URL://https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/58/62/bd6cdbcf9328901d1d1d8163ae5348c6_1522256231.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
73. Романенко Є. О. Україна – шлях до НАТО. *Публічне урядування*. 2015. № 1. С. 171-179.
74. Рябих В. Defense Express Саміт НАТО у Варшаві – підсумки й уроки URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2049186-samit-nato-u-varsavi-pidsumki-j-uroki.html (дата звернення: 01.12.2023).
75. Семіков О.В., Фурашев В.М. План дій щодо членства в НАТО / Нац. Центр з питань євроатлантичної інтеграції України. К.: Знання України, 2008. 15 с.
76. Ситник Г. П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2017. 616 с.
77. Соскін О. І. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та Українська перспектива? *Інститут трансформації суспільства*. К. 2017. С. 31–32.

78. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору : прийнята главами держав та урядів у Лісабоні 19 листоп. 2010 р. Брюссель, 2010. 40 с.
79. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Затверджена Указом Президента України від 12.02. 2007р. № 105 URL://<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 01.12.2023).
80. Стужук Ю.П., Шпура М.І. Співробітництво України з НАТО: історична ретроспектива та сучасність. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського № 3(76), 2022* URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/275493/270554> (дата звернення: 01.12.2023).
81. Тодоров І. Я. Політично-правові засади співробітництва України і НАТО URL: <https://intsecurity.org/arhiv/arhivst7.html> (дата звернення: 01.12.2023).
82. Тодоров І.Я., Тодорова Н.Ю. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/16510> (дата звернення: 01.12.2023).
83. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики та загрози : досвід України та НАТО: Зб. матер. міжнар. конференції 19 верес. 2012 р. К. : НІСД, 2013. 80 с.
84. Турчак О.В., Надрага М.С. Правові засади міжнародного співробітництва України з Північноатлантичним альянсом *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021* URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/71.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
85. Угода між державами-членами Північноатлантичного договору та іншими державами, які беруть участь у Програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил від 19 червня 1995 року та додаткові протоколи до неї. *Вибрані основоположні документи НАТО та Україна-НАТО*. К.: ТОВ «Інсайт-плюс», 2006. С.10-16.

86. Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору. URL://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002 (дата звернення: 01.12.2023).
87. Указ президента України №348/2021 Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3482021-39617> (дата звернення: 01.12.2023).
88. Україна — НАТО в запитаннях і відповідях / під заг. ред. Пошедіна О. І. Черкаси : «Відлуння-Плюс», 2006. 56 с. URL: https://ippo.edu.te.ua/files/gromad_osvita/euro_integracia/72_zapyt_i_vidpovid_i.pdf. (дата звернення: 01.12.2023).
89. Україна успішно виконала вже 13 річних національних програм на шляху до НАТО – Жовква URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3737922-ukraina-uspisno-vikonala-vze-13-ricnih-nacionalnih-program-na-slahu-do-nato-zovkva.html> (дата звернення: 01.12.2023).
90. Україна-НАТО: від знайомства до повноцінного членства / Укладач Павлюк М. В. Чернівці, 2018. 38 с.
91. Україна-НАТО: діагностика партнерства. *Інститут світової політики*, 2015 URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Ukrayina-y-NATO-.Diagnostyka-partnerstva.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
92. Україна-НАТО: шлях, загартований війною. Частина 1 «КаНАТОхідці» URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101818> (дата звернення: 01.12.2023).
93. Федонюк, В. Й. Лажнік, А. А., Моренчук, Н. І. Романюк В. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 258 с.;
94. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (дата звернення: 01.12.2023).

95. Хронологія відносин Україна – НАТО URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/hronologiya-vidnosin-ukrayina-nato> (дата звернення: 01.12.2023).
96. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навч. посіб. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. 92 с.
97. Шерп Д. НАТО і Україна: межі консенсусу URL: <http://iwr.org.ua/ukr/public/1620.html>. (дата звернення: 01.12.2023)..
98. An Introduction to Operations Planning at the Operational Level. A summary of the allied command operations comprehensive operations planning directive (copd) interim v2.0 dated 4 Oct 13. URL: https://www.act.nato.int/images/stories/events/2016/sfpdpe/copd_v20_summary.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
99. Cultural property protection. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166114.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 01.12.2023)..
100. Humanitarian intervention. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Humanitarian_intervention (дата звернення: 01.12.2023).
101. NATO Communications and Information Agency (NCI Agency). URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69332.htm (дата звернення: 01.12.2023).
102. NATO Organization. URL: <https://www.nato.int/cps/en/natolive/structure.htm#CS> (дата звернення: 01.12.2023).
103. NATO Science & Technology Organization. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20180522_1882-16_STO_TRIFOLD.pdf (дата звернення: 01.12.2023).
104. NATO Standardization Office. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_124879.htm (дата звернення: 01.12.2023).

105. NATO trains the Tunisian Navy on maritime simulators. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_164841.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 01.12.2023).
106. NATO-Ukraine Relations URL: <https://natolibguides.info/nato-ukraine> (дата звернення: 01.12.2023).
107. North Atlantic Council. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49763.htm (дата звернення: 01.12.2023).
108. Partnership for Peace programme URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50349.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 01.12.2023).
109. Public Diplomacy Division NATO. Division Diplomatie publique OTAN 1110 Bruxelles, Belgique, 2017. 386 p.
110. Rasmussen Anders Fogh Why it is more important than ever to invest in defence of democracy. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/10748433/Why-it-is-more-important-than-ever-to-invest-in-defence-of-democracy.html> (дата звернення: 01.12.2023).